

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Okupace Československa 1968
Jana Křivancová

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor České dějiny

Bakalářská práce

Okupace Československa 1968

Jana Křivancová

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013

.....

Touto cestou bych ráda poděkovala PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce.

Obsah

1. ÚVOD.....	1
2. UDÁLOSTI, KTERÉ ROZHODLY O OSUDU ČESKOSLOVENSKA... 5	5
2.1 Stav československé společnosti po únorových událostech	5
2.2 Reformní frakce, sjezd spisovatelů a zasedání ÚV KSČ	9
2.3 Pražské jaro: Výměna funkcí, Šejnova aféra, Dubnové plénum ÚV KSČ a Akční program.....	15
3. ZNEPOKOJENÍ KREMLU – PŘÍPRAVY ZÁSAHU NA DOHLED.....	22
3.1 Kritika Moskvy	22
3.2 Přípravy k uskutečnění operace „Dunaj“ a vojenská cvičení „Šumava“	26
3.3 Konečné rozhodnutí	30
4. SRPEN 1968	40
4.1 Několik dní před „internacionální pomocí“	40
4.2 Plán zvatelů.....	43
4.3 Poslední přípravy před vstupem	45
5. OPERACE „DUNAJ“ SPUŠTĚNA	48
5.1 Hodiny před okupací	48
5.2 Invaze začíná	54
5.3 Nenásilný odpor a internace československých představitelů do Moskvy	61

6. DOPADY INTERNACIONÁLNÍ POMOCI ČESKOSLOVENSKU	73
6.1 Vysočanský sjezd.....	73
6.2 Moskevská jednání.....	75
6.3 Oběti Okupace	83
7. ZÁVĚR.....	85
8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	87
9. RESUMÉ	91

1. ÚVOD

Bakalářská práce je zaměřena na okupaci Československé socialistické republiky intervenčními vojsky varšavské pětky uskutečněné v srpnu roku 1968. Vzhledem k tomu, že okupaci vojsk pěti koaličních států do Československa předcházela celá řada událostí – bude i jejich analýza součástí této práce. Téma bylo zvolené na základě dlouhotrvajícího zájmu o toto historické období českých a slovenských dějin.

Cílem této práce je postihnout klíčové události, jež vedly k srpnové okupaci. Dále rozebrat samotnou invazi s obsazením strategických míst. Dokumentace civilního odporu československého obyvatelstva a otázky spojené s moskevskými jednáními mezi sovětským a československým vedením, jejichž výsledkem byl tzv. Moskevský protokol.

Práci tvoří pět základních kapitol, které jsou členěny do sebe logicky navazujících podkapitol. První dvě kapitoly lze vnímat jako úvodní. V této části práce jsou chronologicky analyzovány okamžiky, jež předcházely zrození reformního procesu Pražského jara a které později vedly k závěrům, jež rozhodly o osudu Československa – tedy od struktury československé společnosti po únoru 1948 – do příprav vojenského zásahu.

Třetí kapitola mapuje kratičké období relativního klidu, jež nastalo po setkáních v Čierné nad Tisou a Bratislavě. Popisuje plán, který společně spřádaly československé konzervativní síly v KSČ s Moskvou, dle kterého měly převzít politickou moc nad zemí, zatímco úkolem intervenčních armád bylo zajištění vojenského hlediska operace. Závěrečná fáze této kapitoly je zaměřena na poslední přípravy operace „Dunaj“ před samotným vstupem.

Významná část práce byla soustředěna do čtvrté kapitoly. Je věnována již samotné okupaci, která započala ve večerních hodinách

z 20. na 21. srpna. V jednotlivých podkapitolách jsou rozebírány cíle operace, popis zúčastněných vojsk a úkoly, které měly zajistit. Dále také situace na zasedání předsednictva ÚV KSČ od počátku dne – po zatčení jeho politických špiček a konečné přípravy konzervativních sil, které vyčkávaly na vhodnou příležitost k uchopení moci ve státě. V další části této kapitoly práce popisuje demonstraci československého odporu, a to politických představitelů, sdělovacích prostředků a samotných občanů, nenásilnou formou nejrůznějších manifestací.

Závěrečná část bakalářské práce je věnována nejprve Vysočanskému sjezdu, jenž byl zásluhou Moskevského protokolu později anulován a legendárním moskevským jednáním, jež znamenaly drtivou porážku Pražského jara a jeho představitelů. Samostatná část je věnována obětem okupace.

* * *

Pro studium daného tématu a vytvoření bakalářské práce byla využita zejména domácí literatura. Základním zdrojem informací jsou publikace od Antonína Benčíka *Rekviem za Pražské jaro, Operace „Dunaj“, Vojáci a Pražské jaro 1968* či *V chapadlech kremelské chobotnice*. První dvě zmíněné publikace jsou charakteristické tím, že jejich výklad je pojat v širším kontextu – od příprav vojenského zásahu, k uskutečnění intervence, až k podmínkám jenž doprovázely moskevská jednání. Třetí publikace pak vyobrazuje svědectví o zrození Pražského jara, po jeho důsledky až k následným dozvukům. Dalším velice významným zdrojem této práce byla ediční řada *Prameny k dějinám československé krize 1967–1970*. Například *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969* od Jindřicha Pecky či *Pražské jaro v médiích, výběr z dobové publicistiky* od Jiřího Hoppeho. Cenné informace především z vojenského pohledu poskytla práce Daniela Povolného *Vojenské řešení Pražského jara, I. invaze armád Varšavské smlouvy*

a *Vojenské řešení Pražského jara, II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*. Důležité postřehy při zpracování předložila taktéž publikace Jana Pauera *Praha 1968, Vpád Varšavské smlouvy, pozadí – plánování – provedení*. Ke studiu byly využity také odborné studie například od Františka Janáčka a Marie Michálkové reflektující příběh „zvacích dopisů“.

Kromě odborných publikací byly důležitými materiály písemné prameny. Zejména dobový tisk z let 1967–1968 s tím, že při studiu byla pozornost věnována především datům, jež alespoň nějakým způsobem souvisely s okupací či událostmi, které jí předcházely. Používanými periodiky byly například *Literární listy*, *Rudé právo* a *Svobodné slovo*. Dále dokumenty popisující rozkazy, prohlášení, proklamace, stenografické přepisy schůzí a porad, dostupné ve velké míře na webových stránkách. Pro představu mohu uvést například *Stenografický záznam porady šesti komunistických stran v Drážďanech 23. března 1968*, *Akční program KSČ* či *Protokol z jednání delegací SSSR a ČSSR 23.–26. srpna v Moskvě*. V neposlední řadě bylo čerpáno také z korespondence. Například „Zvací dopis“ autorů Indry, Koldera, Švestky, Biřáka a Kapka.

Pro doplnění a pochopení problematiky témata práce napomohly rovněž audiovizuální záznamy rozhlasových a televizních stanic, které sehrály nesmírně důležitou roli jakožto součást sdělovacích prostředků v reformním procesu i samotné okupaci. Od 21. srpna sváděly tyto informační kanály úspěšnou bitvu proti neadekvátním zdrojům okupantů – konkrétně proti speciálně vzniklé rozhlasové stanici „Vltava“ či lživým zprávám Tiskové agentury Sovětského svazu.

Mezi nejužívanější internetové zdroje pak patří webové stránky vytvořené Ústavem pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky – Pražské jaro 1968. Srpen 1968 – webový projekt, stránky věnované

událostem roku 1968 a 1969 a Digitalizovaný archiv časopisů Ústavu pro českou literaturu AV ČR.

2. UDÁLOSTI, KTERÉ ROZHODLY O OSUDU ČESKOSLOVENSKA

2.1 Stav československé společnosti po únorových událostech

Intervenci varšavských vojsk do Československa předcházela celá řada událostí probíhajících od roku 1967. Jednalo se především o reformy společenského života tehdejší československé politické scény a životní úrovně obyvatel země. Po únoru 1948 bylo československými komunisty započato budování socialistického státu, jemuž jako vzor posloužil SSSR, který svůj vliv opíral o tři významné pilíře tj. armádu, soudnictví a policii.¹ Československo se přičlenilo k východnímu bloku a stalo se tak jedním z politických satelitů Sovětského svazu, jenž, jej ovládal mocensky, politicky a ekonomicky.

Na začátku ledna roku 1949 vznikla organizace RVHP (Rada vzájemné hospodářské pomoci) jenž, se stala nástrojem SSSR, který zprostředkoval neomezenou kontrolu nad hospodářskou situací členských zemí. RVHP jasně vymezovala, s čím mohou jednotlivé země vzájemně obchodovat. Po únoru 1948 byl vytvořen program centrálního plánování, který v Československu nahradil stávající tržní ekonomiku. Na rozdíl od méně vyspělých států nebylo pro Československo členství v RVHP příliš přínosné.

Hospodářské nedostatky vyplývaly z nastolení nového systému v československém průmyslu. Zemědělství a obchod byly odsunuty stranou a do popředí československého hospodářství vstoupil těžký průmysl. „*Sem plynuly investice a pracovní síly z obchodu a zemědělství, sem byly převáděni obuvníci, čalouníci, holiči a příslušníci dalších zbytečných povolání. Také samozřejmě doktoři práv, filozofové a komerční inženýři.*“² Dominance těžkého průmyslu měla jeden prostý důvod. Po druhé světové válce bylo Československo uvrženo do složité

¹ KOUDELKA, Josef, *Invaze 68*, Praha 2008, s. 12.

² VANČURA, Jiří, *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*, Praha 1990, s. 10.

mezinárodní situace. Vše nasvědčovalo tomu, že dříve či později dojde ke konfliktu mezi Východem a Západem. Je tedy pochopitelné, že se těžký průmysl stal prvořadým požadavkem SSSR, obzvláště v období padesátých let. Železo, uhlí a stroje se staly nezbytnou součástí budování socialismu. Po nejistých padesátých letech, kdy riziko války nebylo již tolik velké, zůstával těžký průmysl stěžejním sektorem i nadále. Další nesnází byly některé strategické suroviny, kterých byl nedostatek – musely se proto dovážet. V této souvislosti bylo zahájeno šetření, které souviselo s další obtíží, respektive s problémem kvality výroby.³ „Centrální plánování způsobovalo každodenní výpadky v zásobování obchodní sítě, dokonce u základních potravin.“⁴

„V meziválečném období patřilo Československo mezi nejrozvinutější země světa a ve východním bloku po roce 1945 byly ČSR a NDR jediné státy, které vykazovaly všechny znaky průmyslové země.“⁵ Před druhou světovou válkou patřilo Československo mezi politicky a hospodářsky nejvyspělejší demokratické země. Po únoru 1948 se však muselo z fungující tržní ekonomiky přeorientovat dle potřeb SSSR. V zemi relativně chudé na suroviny byla naplánována výstavba těžkého průmyslu, s čímž byl pochopitelně spjat pokles hospodářské efektivity, což vedlo k nedostatku spotřebního zboží a k výrazné nespokojenosti československého obyvatelstva.⁶ V kontextu s hospodářskou otázkou je nutné ještě zmínit měnovou reformu probíhající roku 1953, která postihla především střední vrstvy obyvatel.

* * *

Hospodářské problémy nebyly zdaleka jediným důvodem vedoucím k volání po změnách. Zdaleka ne všem bylo měřeno stejným metrem.

³ Tamtéž, s. 9–10 .

⁴ KOUDELKA, s. 12.

⁵ PAUER, Jan, *Praha 1968. Vpád varšavské smlouvy. Pozadí-plánování-provedení*, Praha 2004, s. 17.

⁶ Tamtéž.

Nezáleželo na odbornosti, vzdělání či pracovitosti občanů, k úspěchu a prosazení stačilo stát se zapáleným komunistou ve straně.⁷ Po únorovém převratu vyměnilo Československo své dosavadní politické a hospodářské systémy za sovětské. Sociální demokracie byla sloučena s KSČ, pluralismus politických stran byl zrušen. Následovala doba znárodňování, přeměna individuálního zemědělství na kolektivní (tzv. kolektivizace) a politické i společenské represe postihující celou zemi.⁸

Represím byly vystaveny všechny vrstvy společnosti. Českoslovenští obyvatelé byli perzekuováni především z politických, sociálních, profesních a náboženských důvodů. V některých případech se perzekuce týkala i rodinných příslušníků usvědčených. Odsouzené čekal buď trest smrti, internační tábory, věznice nebo pracovní tábory. Později na začátku šedesátých let vznikaly tzv. rehabilitační komise, které se zabývaly přezkoumáním politických procesů z let padesátých např. Kolderova komise či komise Barnabitská.⁹

Lidé byli pohoršeni směrem, kterým se československá společnost ubírala – nastavením sociálních a společenských pravidel a celkovou situací v zemi. Nespokojenost přicházela nejen z řad dělnictva, ale i z řad inteligence či od československých žen. *„Stále více žen získávalo odborné a nejvyšší vzdělání, avšak počet žen ve vedoucích funkcích nestoupal, nýbrž klesal.“*¹⁰ Mezi nespokojenými byli také mladí lidé a studenti, o čemž svědčí např. „Strahovská demonstrace“ z roku 1967 vyvolaná stavbou nové vysokoškolské koleje v Praze na Strahově. Nová budova měla být pýchou studentů. Komunistická propaganda ji vyzdvihovala ve smyslu vzorové stavby, avšak realita rétorice

⁷ VANČURA, s. 11–12.

⁸ PAUER, s. 19.

⁹ Tamtéž, s. 20.

¹⁰ VANČURA, s. 13.

neodpovídala. Budova měla hned několik nedostatků a navíc zde byly obrovské problémy s přívodem elektrického proudu, jehož časté výpadky byly jednou z příčin studentské nespokojenosti.¹¹ Rozhořčení studenti se proto rozhodli vejít do ulic s heslem „*Chceme světlo, chceme studovat*“.¹² Proti demonstrujícím studentům zasáhly tvrdě bezpečnostní složky. Výsledkem bylo několik desítek zraněných. Nesouhlas a odpor mladá generace demonstrovala např. dlouhými vlasy, stylem oblékání či napodobováním západního způsobu života.

* * *

5. března roku 1953 zemřel vůdce SSSR Josif Vissarionovič Stalin a do čela vedení Komunistické strany Sovětského svazu (KSSS) byl v září téhož roku jmenován Nikita Sergejevič Chruščov, který reorganizoval dosavadní režim a zahájil politiku reform. Zhruba ve stejné době došlo ke změnám i v komunistické straně Československa. Několik dní po Stalinově smrti (14. března 1953) zemřel prezident a vůdce KSČ Klement Gottwald. Novým prezidentem Československé socialistické republiky se stal Antonín Zápotocký a funkce prvního tajemníka KSČ se po řádném zvolení na schůzi ÚV KSČ konané ve dnech 4. a 5. září roku 1953 ujal Antonín Novotný.¹³

Smrt Stalina a nástup Chruščova znamenaly změny. Bezprostředně po převzetí moci, zahájil Chruščov politiku reform. Na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 zaútočil na tzv. „kult osobnosti“ a odsoudil Stalinovu politiku a zločiny Sovětského svazu páchané za dob jeho vlády, což nepochybně otřásl celým východním blokem. Podle Chruščova mělo dojít k nápravě stalinského teroru, k uvolnění striktního řízení komunistických stran v jednotlivých zemích východního bloku

¹¹ BENČÍK, Antonín, *Rekvie za Pražské jaro. Důvěrná formace o přípravě a provedení srpnové intervence varšavské pětky v Československu 1968*, Třebíč, 1998, s. 19.

¹² VANČURA, s. 14.

¹³ BENČÍK, Antonín, *Operace „Dunaj“*. *Vojáci a Pražské jaro 1968*, Praha 1994, s. 9.

a stávající politika měla být nahrazena politikou mírového soužití. Zasluhou Chruščova „*byl dán silný impulz ke kritickému posuzování „jedině správného“ stalinského pojetí socialismu*“.¹⁴ Avšak konzervativní frakce KSČ v čele s Novotným těmto změnám příliš nepřála – raději by pokračovala v zajetých kolejích beze změn, reforem a novot. Urputně se bránila odhalení politiky padesátých let a případné rehabilitaci postižených. Ovšem po uchopení moci Chruščovem a odhalení Stalinova „kultu osobnosti“ opadával strach, který byl nahrazen kritikou poměrů v československé společnosti.¹⁵

2.2 Reformní frakce, sjezd spisovatelů a zasedání ÚV KSČ

Podnětem pro vznik reformní frakce v Československu se staly, již dříve zmíněné události vyplývající z únorového převratu roku 1948. Špatná hospodářská situace a forma nastoleného režimu napomohly v průběhu dvaceti let přimět část mocenského centra KSČ k vytvoření reformní frakce. Tato snaha však vyústila v srpnovou intervenci vojsk varšavské pětky.

Představitelé tzv. reformní frakce usilovali o ekonomickou reformu, jejímž prostřednictvím chtěli zvýšit produktivitu národního hospodářství a tím pochopitelně i životní úroveň československých občanů. Zásadním cílem reformátorů se stala politická scéna Československa, jejímž hlavním úkolem bylo prosazení změn v dosavadním politickém systému a samotné komunistické straně. Současně se projevovala snaha prosadit obnovu státoprávního uspořádání státu. O změny neusilovali pouze příslušníci reformní frakce, ale také obyčejní lidé, umělci a intelektuálové.

¹⁴ BENČÍK, Antonín, *Operace „Dunaj“*, s. 10.

¹⁵ BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha, 2007, s. 13–14.

BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 14.

Podle jejich názoru bylo nezbytné docílit zlepšení ve všech oblastech československé společnosti.¹⁶

Smyslem reformy nebylo zničit socialismus, ale vytvořit z něj něco lepšího a prospěšnějšího – tzv. „socialismus s lidskou tváří“ (demokratický socialismus). Nemělo jít o změnu režimu, spíše o odstranění nedostatků a nápravu chyb. *„To co se později odehrálo, nebylo hnutím proti socialismu, ale hnutím za lepší socialismus.“¹⁷ „V něm měly být sloučeny klady předválečné demokracie a poválečného socialismu“.*¹⁸

* * *

Přelom padesátých a šedesátých let zpravidla znamenal pro země východního bloku dobu reforem a pozvolného uvolňování zejména v oblasti veřejné sféry. Po odhalení kultu osobnosti, byly odstraňovány Stalinovo sochy a pomníky. Konkrétně v Československu byla Stalinova socha, umístěná v Praze na Letné, stržena v roce 1962. Političtí vězni byli propouštěni z věznic a v některých případech i rehabilitováni. Například v Maďarsku a východním Německu bylo v omezeném rozsahu povoleno soukromé podnikání. Atmosféra strachu pomalu opadávala a nahrazovala ji naděje v lepší budoucnost. Zatímco v ostatních zemích východního bloku byly reformy takřkajíc v plném proudu, Československo se změnami vyčkávalo. Uvolňování režimu a reformy s tímto procesem související byly oproti jiným státům opožděné. Bylo tomu tak nepochybně zásluhou Antonína Novotného a skupiny konzervativců (např. amnestie udělené politickým vězňům se čtyřletým zpožděním).

V souvislosti s politickými procesy padesátých let vznikaly rehabilitační komise, jejichž úkolem bylo prozkoumávat procesy, vedené

¹⁶ KOUDELKA, s. 13.

¹⁷ VANČURA, s. 17.

¹⁸ KOUDELKA, s. 13.

s politickými vězni. O nápravu komunistické justice padesátých let se měly zasloužit: Kolderova komise působící od roku 1962, Barnabitská komise pracující již před Kolderovou a dále Pillerova komise vytvořena v roce 1968. „*Práce těchto komisí zcela jednoznačně odhalila zřůdnost procesů padesátých let, roli sovětských poradců v nich a nevinu obětí.*“¹⁹ Zasluhou skupiny historiků „*došlo také k rehabilitaci tzv. nekomunistického odboje, zejména západního.*“²⁰

* * *

Prvním veřejným vystoupení proti stávající politice KSČ byl IV. sjezd Svazu československých spisovatelů konaný ve dnech 27. a 29. června roku 1967. Předmětem sjezdu byly diskuze a projevy o nejrůznějších tématech, především pak o poměrech československé společnosti. Z úst některých spisovatelů byla vyslovena kritika byrokratického stylu vládnutí A. Novotného. Zaznívaly požadavky demokratizace, zrušení cenzury či zavedení svobody slova.²¹ Kritice se nevyhnulo ani oficiální stanovisko Československa ke konfliktu na Středním východě, respektive arabsko-izraelské války, které vyjadřovalo souhlas se sovětským postojem. Konkrétně v příspěvku Pavla Kohouta, jenž hovořil o nedávných znepokojivých událostech Středního východu. Spisovatel Milan Kundera poukázal na důležitou úlohu kultury v československých dějinách. „*Alexandr Kliment se zamýšlel nad vztahem literatury a společnosti, literatury a politiky, nad napětím mezi uměním a doktrínou, nad zárukami, které žádá umělec, aby mohl publikovat své dílo.*“²² Skeptický Václav Havel hovořil o nedodržení odvážných požadavků spisovatelských sjezdů, které bývají popřené praxí, a zároveň kritizoval netečnost svazových orgánů. „*Ludvík*

¹⁹ BENČÍK, Antonín, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 16.

²⁰ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 11.

²¹ SÍGL, Miroslav, *Události pravdy, zrady a nadějí*, Třebíč, 2009, s. 18.

²² Literární noviny. Týdeník svazu československých spisovatelů, 8. 7. 1967, XVI/27, s. 4.

Vaculík promluvil v obsáhlém příspěvku o vztahu občana a moci, moci a kultury.²³ Pomyslnou „třešničkou na dortu“, bylo přednesení dopisu zakázaného spisovatele Alexandra Solženicyna. Vedoucí představitelé KSČ nekompromisně odmítli a odsoudili IV. sjezd Svazu československých spisovatelů. *„Následovaly tvrdé postihy kritiků v podobě zákazu volení do svazových orgánů, jejich vyloučení z řad KSČ na zářijovém plénu ÚV KSČ, zastavení svazového časopisu Literární noviny a jeho nahrazení časopisem Hofmannova ministerstva kultury.“*²⁴

Hlavní překážkou reformního procesu byla konzervativní skupina v čele s Antonínem Novotným. V roce 1967 zastával Novotný funkci prezidenta ČSSR, vrchního tajemníka ÚV KSČ, vrchního velitele Československé lidové armády (ČSLA), Lidových milicí (LM) a neposledně funkci předsedy Národní fronty (NF). Pro uskutečnění změn bylo nezbytné, zbavit jej alespoň funkce prvního tajemníka ÚV KSČ. Se vzrůstající nespokojeností, následoval ostrý střet uvnitř samotné strany mezi odpůrci, za kterými stála veřejnost a zastánci, kteří stáli po boku Novotného. Říjnové zasedání ÚV KSČ bylo pomyslnou rozbuškou již tak napjaté situace. Dubček vystoupil s požadavky kritického zhodnocení stavu československé společnosti, která byla řízena komunistickou stranou, zdůrazňoval nutnost změny programu KSČ tak, aby odpovídal současnému vývoji a stavu společnosti. Zaměřil se taktéž na problém otázek národnostních, přičemž poukázal na nevyrovnané postavení Slovenska a jeho politické elity v rámci ČSSR. Především vyslovil návrh, dle kterého by vládnout měla vláda, nikoliv strana – té by náležela úloha vedení. *„Podle něj by KSČ nadále neměla fakticky nahrazovat v řízení společnosti vládu.“*²⁵

²³ Literární noviny. Týdeník svazu československých spisovatelů, 8. 7. 1967, XVI/27, s. 5.

²⁴ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 17.

²⁵ Tamtéž, s. 18.

Zastrašit opozici se Novotnému nepodařilo. Kromě toho se dopustil obrovské chyby. „V odpovědi na vystoupení prvního tajemníka komunistické strany na Slovensku se přestal ovládat a mimo jiné označil slovenské stanovisko za nacionalismus.“²⁶ Dubčekovo vystoupení pochopil jako útok na pozici prezidenta a prvního tajemníka v jedné osobě. Nepřístupná reakce od člověka, který měl ve svých rukou dvě významné funkce, vedla jen k tomu, že k českým kritikům jeho režimu se přidali i ti slovenští. Poštval proti sobě Slovensko – tábor jeho nepřátel se tak zvětšoval. K ještě radikálnějšímu vyostření již tak komplikované situace, napomohla demonstrace studentů strahovských vysokoškolských kolejí, kteří vešli do ulic 31. října (druhého dne konání schůze ÚV KSČ). Veřejná bezpečnost proti studentům tvrdě zasáhla. Povstání bylo rozehnáno, několik desítek studentů zraněno.²⁷

U příležitosti padesátiletého výročí Říjnové revoluce odjel Antonín Novotný do Moskvy. Sjezd ÚV KSČ byl přerušen a opět se sešel až v prosinci. Za doby Novotného nepřítomnosti se vedly rozsáhlé hovory na téma – jak nejlépe rozvířenou situaci uklidnit. Většina představitelů ÚV KSČ se shodovala, že další spolupráce s Novotným byla nereálná a příliš dlouho neudržitelná.

Po návratu z Moskvy požádal Novotný o pomoc Brežněva s nadějí, že nelehkou situaci společně vyřeší. Krátce poté v prosinci 1967 odcestoval sovětský vůdce na neoficiální návštěvu do Prahy, kde byl obeznámen se situací. Sešel se jak s Antonínem Novotným, tak i s jeho rivalem Alexandrem Dubčekem. Brežněv zjevně nepochopil, jak moc byla situace vážná. Pravděpodobně se domníval, že za tento svár mohou

²⁶ VANČURA, s. 18.

²⁷ BENČÍK, *Rekvie za pražské jaro*, s. 19.

VANČURA, s. 18.

osobní neshody a že se v současnosti nejedná o záležitosti Sovětského svazu a není nutné prozatím zasahovat.²⁸

O záchranu Novotného se pokoušeli i jeho stoupenci, vedení především generálem Miroslavem Mamulou a generálem Janem Šejnou. Na záchranné akci se podílela prakticky veškerá elita československé generality s výjimkou Václava Prchlíka, Martina Dzúry a Bohumíra Lomského. Ve snaze obhájit pozici Novotného, proběhla celá řada schůzek a jednání. Jedním z možných řešení byl vojenských zásah – s cílem pozatýkat odpůrce Novotného a odstranit veškeré snahy, které by vedly nebo mohly vést k rozvoji reformního hnutí.²⁹

Sesadit Novotného se představitelé reformní frakce pokusili ještě v prosinci 1967 na zasedání ÚV KSČ. Zazněl návrh na oddělení funkce prezidenta republiky od funkce prvního tajemníka ústředního výboru. Avšak díky protahování schůze se Novotnému podařilo, setrvat ve funkci. Odvolán byl až na plenárním zasedání ÚV KSČ konaném 3. až 5. ledna roku 1968 „na základě vlastní žádosti“.³⁰ V poslední den klíčového zasedání tj. 5. ledna byl jednomyslně zvolen do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ Alexandr Dubček. Ústřední výbor tak rozhodl na základě koncepce politiky spějící ke vzniku „*demokratické a rozvinuté socialistické společnosti, v souladu s nastoupeným procesem demokratizace*“.³¹ Kromě toho bylo předsednictvo ústředního výboru doplněno o čtyři nové funkcionáře: Josefa Borůvku, Jana Pillera, Emila Rigu a Josefa Špačka. Současně s volbou Dubčeka byla přijata rezoluce o vypracování tzv. Akčního programu. Nicméně i přesto boj s Novotným nebyl zdaleka

²⁸ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 12.

²⁹ BENČÍK, *Rekviem za pražské jaro*, s. 20.

³⁰ Rudé právo, 6. 1. 1968, XLVIII/ 5, s. 1.

³¹ Rudé právo, 6. 1. 1968, XLVIII/ 5, s. 1.

u konce – nadále mu byla ponechána funkce prezidenta Československé socialistické republiky.³²

Zpočátku byla československá veřejnost vůči změnám značně skeptická. Občané byli přesvědčeni, že se jedná o pouhou výměnu funkcí uvnitř KSČ. Neočekávali, že by se cokoliv změnilo, a už vůbec ne, že by tyto změny ovlivnily budoucí vývoj celé společnosti po řadu let.

2.3 Pražské jaro: Výměna funkcí, Šejnova aféra, Dubnové plénum ÚV KSČ a Akční program

Po odvolání Novotného z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ, nic nebránilo tomu, aby se Československo vydalo směrem k demokratizaci a potřebným reformám. Nejprve se představitelé reformního hnutí zaměřili na změny v oblasti personální. Předně na obměnu nejvyšších funkcí ve straně, státní správě a společenských institucích. Přestože byl Novotný zbaven funkce prvního tajemníka i nadále zůstal prezidentem Československé socialistické republiky. Aby reformisté dosáhli úplného vítězství, bylo zapotřebí tomu pomoci. „*A proto spor přenesli do veřejného prostoru.*“³³ K čemuž velkou měrou napomohla média, jež se stala zprostředkovatelem mezi reformní frakcí a československou veřejností.

Koncem ledna 1968 byl v deníku Práce uveřejněn článek ministra lesního hospodářství Josefa Smrkovského s názvem „Oč dnes jde“. Smrkovský zde vyslovil pochopení s obavou československých občanů, kteří se domnívali, že změny nedávných dnů neznamenaají nic víc než personální obměnu. Zároveň se je snažil přesvědčit o opaku. Dle Smrkovského bylo snahou nového vedení, aby se ve státě, straně a koneckonců ve všech sférách „*rozhodovalo na základě demokratických principů a zásad*“.³⁴ V podobném duchu se nesla také vystoupení

³² <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/105.pdf> citováno dne 13. 1. 2013

³³ KOUDELKA, s. 13.

³⁴ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/121.pdf> citováno dne 9. 1. 2013

Alexandra Dubčeka u příležitosti oslav 20. výročí Února. Taktéž články a vystoupení politiků, reprezentantů vědy a kultury či novinářů např. Mlynáře, Husáka, Špačka, Slavíka, Šika a dalších.³⁵

Za činitele, jež sehrály v procesu Pražského jara velice důležitou roli, jsou považovány sdělovací prostředky (tj. rozhlas, televize a tisk). V průběhu Novotného vlády a jeho předchůdců byla média nástrojem funkcionářů – zodpovídala se a byla odpovědná. Avšak nyní na přelomu února a března byla možnost svobody slova. To, co dříve bylo fikcí, se stalo skutečností. Faktem zůstává, že zákon o zrušení cenzury vešel v platnost až v červnu roku 1968 – deset týdnů poté byl v důsledku intervence vojsk varšavské pětky zrušen. Ale i přesto zažila československá média krátký pocit svobody, jenž napomohl k rozšíření reformních myšlenek mezi veřejnost.

* * *

K uvolnění funkce prezidenta republiky a Novotného odstoupení, napomohly velkou měrou sdělovací prostředky. Blížící se konec Novotného vlády je spojen s obviněním, dle kterého se měl v prosinci před lednovým zasedáním ÚV KSČ dopustit příprav vojenského zásahu proti stranické opozici s využitím Československé lidové armády. Osvobozená media zahájila kampaň, jejímž výsledkem nemohlo být nic jiného než Novotného pád. S uvolněním cenzury začala také otevřená kritika Novotného, jeho režimu i věrných spolupracovníků. Československá společnost se zásluhou zveřejněných článků dozvěděla o hrůzách padesátých let, o chybách a nedostacích systému – což pochopitelně vyvolalo veřejné pobouření a požadavky náprav a odškodnění postižených. K již tak svízelné situaci nepomohl Novotnému ani fakt, že jeho blízký přítel a spolupracovník „... *generálmajor Jan Šejna (vedoucí tajemník Hlavního výboru KSČ na*

³⁵ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 21.

MNO, člen kolegia ministra národní obrany, poslanec a člen předsednictva Národního shromáždění)...³⁶ uprchl „... přes Maďarsko, Jugoslávii a Itálii do USA, spolu se svým synem (Janem – 18 let) a milenkou Evženií Musilovou (22 let), kde požádali o politický azyl“³⁷. Důvod byl prostý. Před útekem se Šejna ocitl zásluhou nemalých životních výdajů „po krk“ v dluzích. Nejprve se pokusil své finanční potíže vyřešit půjčkami od spolupracovníků či bank, ovšem tyto částky jeho problémy zdaleka neřešily. Proto, když se mu v březnu roku 1967 naskytla příležitost neoficiálního přivýdělku, neváhal a pustil se do nedovoleného podnikání společně s Jaroslavem Moravcem. Předmětem jejich „podnikání“ se stal prodej jetelových a travních semen a semen vojtěšky. Touto nezákonnou činností si „přivydělali“ do poloviny prosince 1967 necelých 381 000 Kč. Proto se z obav před odhalením, rozhodl raději prchnout. Čímž výrazně napomohl k pádu rodinného přítele a kolegy. O uspíšení Novotného odchodu se zasloužila rovněž média, která se aféry ochotně ujala a rozšířila ji do povědomí československé veřejnosti – o Šejnovy rázem psaly všechny noviny.³⁸

Kampaň proti Novotnému byla v plném proudu. Stával se terčem kritiky politických elit, novinářů, umělců i obyčejných občanů. První požadavek na rezignaci prezidenta republiky zazněl 15. března 1968 z úst představitelů Matice slovenské. Tento nápor Novotný neustál a rozhodl se rezignovat. Svou abdikaci oznámil 22. března: „*Toto své rozhodnutí jsem učinil po bedlivé úvaze, vycházeje z vnitřní situace, která u nás v současné době je, dále z toho, abych pomohl svým krokem k dalšímu rozvoji socialistické společnosti, k upevnění naší socialistické vlasti.*“³⁹ Nově zvoleným československým prezidentem se stal armádní generál Ludvík Svoboda, který byl zvolen na základě výsledků tajného

³⁶ BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 31.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ Tamtéž, s. 44–45.

³⁹ Rudé právo, 23. 3. 1968, XLVIII/ 82, s. 1.

hlasování (od vzniku Československé republiky v pořadí již jedenáctého) 30. března 1968 Národním shromážděním ve Vladislavském sále počtem 282 hlasů.⁴⁰ Novotný ovšem nebyl zdaleka jediným – následovala celá řada rezignací. Funkcionáři, kteří nešli stejným směrem s reformním vedením v duchu obrodného procesu Pražského jara, byli ze svých funkcí odvoláni či donuceni odstoupit. Koncem března a začátkem dubna nebyl ve funkci nahrazen pouze prezident. Změny se dočkaly také posty předsedy Národního shromáždění a Národní fronty.

Na přelomu měsíce března a dubna se ve Španělském sále Pražského hradu sešlo plenární zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa. V první části zasedání zahájené ve čtvrtek 28. března 1968, zvolil ústřední výbor členem předsednictva Josefa Smrkovského a do funkce tajemníka ÚV KSČ jmenoval Čestmíra Císaře. Následně bylo jednání pléna přerušeno a znovuobnoveno 1. dubna 1968. Na programu zasedání byla: *„současná politická situace ve straně a politice; návrh akčního programu strany; některé návrhy na rehabilitaci členů strany postižených v období kultu osobnosti; návrh k postupu dokončení rehabilitace osob postižených porušováním socialistické zákonnosti a stranických norem“*.⁴¹ Bylo zvoleno předsednictvo ústředního výboru KSČ „ve složení František Barbírek, Vasil Biľak, Oldřich Černík, Alexander Dubček, Drahomír Kolder, František Kriegel, Jan Piller, Emil Rigo, Josef Smrkovský, Josef Špaček a Oldřich Švestka. Do funkce kandidátů předsednictva byli zvoleni soudruzi Antonín Kapek, Jozef Lenárt a Martin Vaculík. Za členy svého sekretariátu zvolil ústřední výbor KSČ soudruhy Alexandra Dubčeka, Čestmíra Císaře, Aloise Indru, Drahomíra Koldera, Jozefa Lenárta, Zdeňka Mlynáře, Štefana Sádovského, Václava Slavíka a Oldřicha

⁴⁰ Rudé právo, 31. 3. 1968, XLVIII/90, s. 1.

⁴¹ Rudé právo, 2. 4. 1968, XLVIII/ 92, s. 1.

Voleníka.“⁴² Ve funkci tajemníků stanuli Alexandr Dubček, Čestmír Císař, Alois Indra, Jozef Lenárt, Štefan Sádovský a Drahomír Kolder. Do funkce předsedy ÚV Národní fronty, byl navržen František Kriegel a na post předsedy Národního shromáždění Josef Smrkovský. Plénum schválilo Akční program a rehabilitace nespravedlivě odsouzených osob z padesátých let. Zrušilo vyloučení ze strany spisovatelů Ludvíka Vaculíka, Ivana Klímy a Antonína Liebma, kteří byli potrestáni v souvislosti IV. sjezdu Československých spisovatelů. Pavla Kohouta pokáralo výstrahou a disciplinární řízení s Milanem Kunderou zamítlo. Výbor rozhodl o zásadní změně v úloze vlády – měla mít ústavní funkci a odpovědnost Národnímu shromáždění, zaručovat a hájit občanská práva a svobody a zajistit rozvoj národního hospodářství (v této souvislosti bylo doporučeno ustanovit hospodářskou radu). S výjimkou otázek celostátního charakteru měla být státní správa na Slovensku svěřena do rukou slovenských národních orgánů.

6. dubna 1968 se konala mimořádná schůze vlády, na které její předseda Josef Lenárt navrhl odstoupení a podání demise vlády prezidentu Svobodovi. Krátce po deváté hodině ranní byl návrh jednomyslně přijat. Sestavením nové vlády pověřil prezident republiky Oldřicha Černíka, který již 8. dubna předložil návrh vlády nové, jenž byl schválen ústředním výborem Národní fronty. Na tomto základě jmenoval prezident Svoboda novou vládu Československé socialistické republiky, která v čele s předsedou Černíkem složila slib do jeho rukou 9. dubna v místnosti Trůnního sálu na Pražském hradě ve složení: „Ing. Oldřich Černík, prof. dr. Peter Calotka, František Hamouz, JUDr. Gustav Husák, prof. Ota Šik DrSc., JUDr. Lubomír Štrougal, Josef Borůvka, gen. por. Martin Dzúr, Miroslav Galuška, prof. dr. Jiří Hájek DrSc., Ing. Julius Hanus, Ing. Miloslav Hruškovič, Ing. Václav Hůla, prof. dr. Vladimír Kadlec, Josef Korčák, Ing. Josef Krejčí, JUDr. Bohuslav Kučera, Božena

⁴² Rudé právo, 5. 4. 1968, XLVIII/95, s. 1.

Machačová, Josef Pavel, Oldřich Pavlovský, František Penc, Ing. Stanislav Rázl, dr. František Řehák, Ing. Bohumil Sucharda, Michal Štancel, prof. dr. ing. Jozef Trokan, Ing. Václav Valeš, dr. František Vlasák, RNDr. PhMr. Vladislav Vlček⁴³.

* * *

Po nástupu do funkce prvního tajemníka ÚV KSČ považoval Alexandr Dubček za nezbytné vypracování konkrétního demokratického programu. Tímto nelehkým úkolem byla pověřena skupina pracovníků z oblasti vědy a kultury, ale také z řad politiků. Tzv. Akční program byl jedním z ústředních dokumentů obrodného procesu Pražského jara, jehož úkolem bylo od základů přestavět stávající systém, jenž měl být nevyhnutelně nahrazen. Byl předložen jako návrh na dubnovém zasedání ÚV KSČ, kterého se ujala „*Komise k přípravě návrhů ÚV KSČ k akčnímu programu*“⁴⁴ tvořena: V. Kouckým, L. Štrougalem, O. Černíkem, M. Pastyříkem, M. Pechou, L. Jankovcovou, J. Smrkovským, B. Šimonem, M. Sabolčíkem, F. Šormem, V. Biřákem, O. Šikem, J. Mackem, J. Hájekem, V. Mináčem, K. Hofmanem, J. Špačekem, P. Auerspergem, R. Richtou, D. Kolderem, a J. Němcem.⁴⁵

Záměr Akčního programu spočíval v řešení problémů a chyb tehdejšího života, které byly důsledky let minulých. Vycházel z kritického rozboru předešlého období respektive padesátých a šedesátých let. Základní myšlenkou programu bylo prosazení socialistické demokracie, podle níž by se Československo vydalo vlastní cestou socialismu, ovšem za podmínky zachování spojení se Sovětským svazem a zbylými komunistickými zeměmi. Dokument vznášel požadavek v souvislosti s vedoucí úlohou strany – ta neměla společnost ovládat, ale prokazovat jí službu. Program požadoval jak demokratizaci společnosti, tak samotné

⁴³ Rudé právo, 9. 4. 1968, XLVIII/ 99, s. 1.

⁴⁴ Rudé právo, 2. 4. 1968, XLVIII/92, s. 1.

⁴⁵ Rudé právo, 2. 4. 1968, XLVIII/92, s. 1.

KSČ. Komunistická strana byla ochotná podělit se o moc s dalšími partnery, ovšem s tím, že by si i nadále zachovala vedoucí postavení. Vládě a parlamentu mělo náležet více pravomocí. Klíčové byly občanské svobody a lidská práva, shromažďovací a spolčovací právo, svoboda projevu a pobytu. Federativním uspořádáním státu vyřešil Akční program státoprávní otázku ve vztahu Čechů a Slováků. V neposlední řadě vymezil základní rámec hospodářské reformy, které, měly podporovat vznik podnikových rad a pracujících (těm náležel větší podíl i vliv na chodu daného podniku). Drobné soukromé podnikání mělo být povoleno a uvažovalo se i o spolupráci se zahraničními podniky. Akční program nebyl nikdy realizován (s výjimkou federalizace československého státu).⁴⁶

⁴⁶ http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/405_1.pdf citováno dne 12. 3. 2013

3. ZNEPOKOJENÍ KREMLU – PŘÍPRAVY ZÁSAHU NA DOHLED

3.1 Kritika Moskvy

Obrodný proces Pražského jara měl mnoho zastánců, ovšem současně i celou řadu oponentů a to na domácí scéně i v zahraničí. Po „palácovém převratu“ uskutečněném na přelomu let 1967–1968 drtivá většina československých občanů polednové změny podporovala. Ovšem našla se i hrstka těch, jenž nový režim kritizovala. Zřejmě nejznámější skupinou, která představovala zásadní opozici reformního procesu, byla tzv. Jodasova skupina, jejíž představitelé vinili z proměny společnosti a nastolených změn zejména židovské etnikum. *„Odmítali jakoukoli nápravu padesátých let. Ostře, se zjevnou nenávisťí brojili vůči tvůrčí inteligenci a žádali ve straně i ve společnosti „naprostou ideologickou a ideovou jednotu“.*⁴⁷ Vzhledem k antipatiím, které ve společnosti hnutí vyvolávalo, byť jen pro svá kuriózní stanoviska, bylo velice záhy upnuto do ústraní.

V kontextu zeslabení intenzity domácí kritiky, zahraniční zesilovala. Poté co v roce 1953 zemřel sovětský vůdce Stalin, dostal se do čela Komunistické strany Sovětského svazu Nikita Sergejevič Chruščov, který bezprostředně po svém zvolení zahájil politiku reforem. Avšak v roce 1964 byl Chruščov nahrazen Brežněvem a jakékoli pokusy o reformy ustrnuly na řadu let. Chruščovovy reformy byly postupně odbourávány, jediným možným a správným pojetím socialismu se stal sovětský vzor. Vybočení z oficiální politiky Sovětského svazu bylo považováno za ohrožení samotné podstaty a smyslu socialismu. S nástupem Brežněva byl zahájen návrat ke stalinismu. Zatímco Sovětský svaz kráčel vývojem zcela opačným – Československo směřovalo od vymanění se ze stalinismu k demokratickému pojetí socialismu, které by odpovídalo národním zvyklostem a požadavkům.

⁴⁷ VANČURA, s. 52.

* * *

Za první koordinované varování či „akci“ Sovětského svazu proti reformnímu hnutí, lze považovat setkání představitelů několika evropských socialistických zemí uskutečněné v Drážďanech dne 23. března roku 1968 za účasti československé delegace reprezentované Dubčekem, Lenártem, Černíkem, Kolderem a Bilákem. Na programu schůze představitelů zemí varšavské pětky a československé delegace měly být hospodářské otázky. Ovšem krátce po příjezdu – respektive při vstupu do místnosti konání, zjistili zástupci Československa, že diskutovat se nebude o ekonomice nýbrž o vážné situaci v Československu. Československá delegace byla zaskočena – napoprvé bezprostředně po příchodu do jednací místnosti, kde na ni čekala početná generalita německé a sovětské armády a napodruhé – po vyslechnutí příspěvků od Waltera Ulbrichta, Jánose Kádára, Alexeje Kosygina, Leonida Iljiče Brežněva a Wladyslava Gomulky, kteří otevřeně kritizovali polednový vývoj Československa. *„Podle nich reformní proces – svoboda projevu, kritika chyb a nedostatků režimu A. Novotného, odsouzení hrůzných skutečností padesátých let a volání po jejich nápravě, kritika mocenského pojetí vedoucí úlohy KSČ, volání po demokratizaci života čs. společnosti, výměna neschopných funkcionářů, zvláště pak rezignace A. Novotného na funkci prezidenta, příprava Akčního programu atd. – znamenal nástup pravicových antisocialistických a antisovětských sil, směřujících čs. vývoj ke kontrarevoluci a ke ztrátě vedoucí role KSČ v řízení společnosti.“*⁴⁸ Obávali se, že by Československá republika mohla nebo chtěla časem vystoupit z varšavského společenství, a proto bylo nezbytné s údajným kontrarevolučním procesem rychle a rázně skoncovat. Překvapený Dubček dokázal v improvizovaném projevu obstojně oponovat a současně obhajovat vývoj událostí reformního procesu.

⁴⁸ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 83-84.

Československá delegace se musela zavázat k zamezení nepřátelské činnosti, avšak představitele varšavské pětky tento příslib přirozeně neukonejšil. Z obavy před narůstáním antisovětských nálad, nebyla československá veřejnost o průběhu drážďanské schůze informována. Seznámení s tím nebyli ani členové předsednictva ÚV KSČ.⁴⁹

V dubnu krátce po přijetí Akčního programu, odeslal sovětský velvyslanec Červoňenko zprávu do Moskvy o průběhu dubnového pléna ÚV KSČ. Následně bylo zahájeno zasedání ÚV KSSS, jehož hlavním předmětem se stala diskuze o situaci v Československu. Po skončení zaslal Brežněv osobní dopis Dubčekovi – se slovy: *„Chci Ti otevřeně říci, že jak v mém vystoupení, tak i ve vystoupení dalších soudruhů byla věnována pozornost a bratrské znepokojení nad vývojem situace v Československu... Řeknu otevřeně, že mě znepokojuje situace KSČ. Jestliže se každý den setkáváš s dokumenty a fakty hrozná války, kterou proti nám vede třídní nepřítel v ohromných rozměrech prostřednictvím rozvědky, propagandy, diplomacie i jinak, neodbytně se vnucuje na mysl, že my komunisté musíme být bdělí a jednotní...“*⁵⁰ Později 16. dubna 1968 Brežněv telefonicky ověřoval, zda jeho dopis měl alespoň nějaký dopad, přičemž neopomenul znovu upozornit na již dříve vznešené požadavky.

* * *

Začátkem května byla zahájena jednání vedoucích představitelů Československé socialistické republiky a Sovětského svazu v Moskvě. Schůze se údajně měla konat na žádost československých zástupců z důvodu projednávání hospodářské otázky (respektive žádosti o finanční půjčku a navýšení surovin). Tématem ovšem nebyly pouze hospodářské problémy. Československo bylo opět podrobeno nátlaku a tvrdé kritice

⁴⁹ SÍGL, s. 47.

BENČÍK, Antonín, *Operace „Dunaj“*, s. 18–20.

⁵⁰ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 86.

Sovětského svazu. Delegace složená z Dubčeka, Biláka, Černíka a Smrkovského sice plameně ospravedlňovala své reformy, avšak půjčku nezískala. Navíc musela přistoupit na předčasné uskutečnění frontového operačního cvičení, které bylo původně plánované až na září.⁵¹

Po odjezdu československých představitelů, zahájil Brežněv 6. května 1968 zasedání politbyra ÚV KSSS, jehož smyslem bylo hledání eventuálních možností, které by vedly k vyřešení československé otázky. Během zasedání bylo politbyro informováno o průběhu jednání s československou delegací. Brežněv odsoudil Akční program a prohlásil jej za nepřijatelný, pohybující se v nemalé vzdálenosti od kapitalismu. Řešením měl být návrh, dle něhož by se na území Československa pořádalo vojenské cvičení. Skrze něj by byl vyvíjen nátlak na reformní frakci a současně nabídnuta pomoc „zdravému jádru“.⁵²

Dva dny po zasedání politbyra ÚV KSSS byla zahájena tajná schůze zemí varšavské pětky v Moskvě. Zde se 8. května 1968 sešli vedoucí představitelé Bulharské lidové republiky, Maďarské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Polské lidové republiky a Svazu sovětských socialistických republik. Záměrem zasedání bylo projednání situace v Československu a následné vypracování strategie společného postupu proti hrozbě kontrarevoluce a možné pomoci zdravému jádru KSČ, které by reformní proces zvrátilo. Zasedání tajné schůze vedoucích představitelů varšavské pětky (tj. Todora Živkova, Jánose Kádára, Waltera Ulbrichta, Wladyslava Gomulky, Leonida Iljiče Brežněva, Alexeje Kosygina a Nikolaje Podgornyjho) bylo ukončeno

⁵¹ PAUER, s. 46–47.

POVOLNÝ, Daniel, *Vojenské řešení Pražského jara. I. Invaze armád varšavské smlouvy*, Praha 2008, s. 23–24.

⁵² Pojmy „zdravé jádro“ nebo také „zdravé síly“ byly součástí tehdejší politické terminologie. Tyto termíny se užívaly v souvislosti s označením konzervativní skupiny uvnitř KSČ, která reformám příliš neblahořečila a raději, by zůstala ve starém zavedeném a pro ni osvědčeném systému socialismu tj. stalinském.

odsouhlasením již dříve přijatých rozhodnutí o opatřeních a postupech vůči československému reformnímu hnutí, která začala Moskva uskutečňovat již dávno před tím.⁵³

3.2 Přípravy k uskutečnění operace „Dunaj“ a vojenská cvičení „Šumava“

Organizace připravované invaze do Československa byla zahájena již začátkem dubna. Pod krycím názvem „operace Dunaj“ se skrývala tzv. „internacionální bratrská pomoc“, kterou v souvislosti se závažnou a nestabilní situací v Československé socialistické republice, považovala pětice zemí varšavské pětky za nezbytnou. Ovšem v pravém slova smyslu se nejednalo o „bratrskou pomoc“ nýbrž o ozbrojené generální vniknutí, jenž z důvodu maskování bylo formálně nazýváno „cvičením“ (pochopitelně k usnadnění odůvodnění přesunu patřičných vojsk). Podmětem, jehož zásluhou došlo později k jeho uskutečnění, byl schválený Akční program Komunistickou stranou Československa.

Vzhledem k hrozbě možné kontrarevoluce, byla dne 8. dubna 1968 ministrem obrany SSSR maršálem Andrejem Antonovičovem Grečkem ve spolupráci s náčelníkem generálního štábu Sovětské armády maršálem Matvějem Vasiljevičem Zacharovem – vydána přísně tajná direktiva, která měla odstartovat přípravy k uskutečnění vojenské operace „Dunaj“.⁵⁴ *„Tato direktiva byla určena sovětským vojskům dislokovaným dosud v zemích Varšavské smlouvy i na území SSSR: Západní skupině sovětských vojsk v NDR pod velením armádního generála Pjotra Kiriloviče Koševého; Severní skupině sovětských vojsk v Polsku pod velením generálplukovníka Ivana Nikolajeviče Škadova; Jižní skupině sovětských vojsk v Maďarsku pod velením generálplukovníka Konstantina*

⁵³ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 90–94.

PAUER, s. 58–66.

⁵⁴ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 87–89.

POVOLNÝ, s.21–22.

*Ivanoviče Provalova; Karpatskému vojenskému okruhu pod velením generálplukovníka Vasilije Zinovjeviče Bisjarina; Velitelství výsadkového vojska pod velením armádního generála Vasilije Filipoviče Margelova; Velitelství vzdušných sil pod velením maršála Konstantina Andrejeviče Veršinina; Velitelství raketových vojsk pod velením maršála Nikolaje Ivanoviče Krylova; Velitelství protivzdušné obrany pod velením maršála P.S. Batického a Velitelství vojenských námořních sil pod velením admirála Sergeje Georgijeviče Gorškova.*⁵⁵ Do intervenčních příprav byly postupně začleněny ozbrojené síly Polska, Maďarska, Bulharska i NDR. Vypracováním tzv. „mapy“ – rozkazu, kterému měl požehnat samotný Brežněv, byl pověřen genplk. Michail Ivanovič Povalij. Mapa (rozkaz) uváděla konkrétní sestavu armádních vojsk, která se měla zúčastnit invaze do Československa. *„Jejím úkolem mělo být během dne D obsazení celého Slovenska a Moravy a v čase Č + 16–18 hodin zřízení velitelského stanoviště v Trenčíně, kde sídlilo vojenské velitelství Východního vojenského okruhu ČSLA.*⁵⁶

Několik dní před návštěvou do Československa absolvoval velitel Spojených ozbrojených sil Varšavské smlouvy maršál Ivan Ignatěvič Jakubovskij návštěvu Bulharska, Polska a NDR. Během této okružní cesty trvající od 19.–23. dubna jednal o provedení invaze na území Československa. Po prvotních návštěvách dorazil 24. dubna i do Československa. Oficiálně se přijel seznámit s novými představiteli československého státního vedení, avšak pravým důvodem návštěvy bylo schválení dokumentů Spojené ozbrojené síly Varšavské smlouvy (SOS VS). Ve dnech 24.–25. dubna proběhla jednání mezi Jakubovským a představiteli československého vedení: prezidentem Svobodou, prvním tajemníkem Dubčekem, předsedou vlády Černíkem, předsedou Národního shromáždění Smrkovským a ministrem národní obrany

⁵⁵ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 87.

⁵⁶ POVOLNÝ, s. 22.

generálem Dzúrem. Jakubovskij očekával prosazení tří moskevských záměrů. Nejprve požadoval „...aby velení Varšavské smlouvy byly i v míru podřízeny dvě divize ČSLA“,⁵⁷ ovšem tento návrh odporoval ustanovení Varšavské smlouvy, čili nebylo překvapením, že jej československé vedení jednoznačně odmítlo. Dále vyžadoval, aby navržené cvičení původně plánované na září 1968 se v rozšířené formě konalo již v květnu, což bylo pochopitelně také zamítnuto s tím, že generál Dzúr navrhoval vzhledem k odehrávající se situaci, jeho konání odložit alespoň o rok. Poslední návrh předpokládal, že by důstojníci ČSLA mohli převzít některé vysoké funkce ve velení Varšavské smlouvy, ovšem byl také zamítnut. Po odjezdu z Československa, absolvoval Jakubovskij návštěvu ještě v Maďarsku (ze stejného důvodu jako v NDR, Polsku a Bulharsku).⁵⁸

* * *

8. května informoval Brežněv vedoucí činitele NDR, PLR, BLR a MLR o tom, že ještě není nutné vojensky zakročit vůči Akčnímu programu, jelikož byli nalezeni lidé, kteří by kontrarevoluční proces v Československu mohli zvrátit (tj. Biľak, Indra a Kolder). Avšak k podpoření zdravého jádra, bylo nutné uspořádat vojenské „cvičení Šumava“, jemuž samotný Brežněv přisuzoval značný význam: „*Mohl by to být jeden z rozhodujících momentů ve zvratu událostí... Prosil bych, abyste i nadále reagovali na žádost o setkání s takovou ochotou. Pokud jde o nás, můžeme přiletět kamkoli, ve dne nebo v noci, budeme kdekoli za dvě tři hodiny, i kdybychom byli sebevíce zaměstnáni. Bráníme-li Československo, bráníme celý socialistický tábor, celé mezinárodní hnutí.*“⁵⁹

⁵⁷ Tamtéž, s. 23.

⁵⁸ BENČÍK, *Operace „Dunaj*, s. 24–25.

SÍGL, s. 55–56.

⁵⁹ POVOLNÝ, s. 30.

Doposud nemělo „cvičení Šumava“ jasně stanovený termín svého konání. Proto byla v květnu uskutečněna návštěva moskevské delegace maršála Grečka v doprovodu arm. gen. Jepiševa, genplk. Bisjarina, genpluk. Ogarkova, maršála Koševoje a dalších do Československa. Po vzájemných rozhovorech bylo stanoveno datum uskutečnění plánovaného „cvičení Šumava“ na 20.–30. června 1968. Cvičení se měli zúčastnit velitelé a štáby všech druhů vojsk Varšavské smlouvy. Záměrem bylo *„procvičit součinnost a velení vojsk v podmínkách moderních operací a zvýšit bojovou připravenost vojsk a štábů“*.⁶⁰ Cvičení „Šumava“ se na rozdíl od předchozích manévru „Vltava“ realizovaných v září roku 1966 výrazně lišilo – především v tom smyslu, že bylo velitelsko-štabním cvičením, nikoli vojskovým. Podle rozhovoru, který Jakubovskij poskytl Rudému právu – mělo být červnové cvičení: *„...především plánovaným společným opatřením, které má dále upevnit bojovou připravenost spojených ozbrojených sil států Varšavské smlouvy, jejich souhru, nezbytnou pro společné akce proti agresorům“*.⁶¹ Cvičení se mělo konat na území Československa, Polska, Sovětského svazu a NDR.⁶²

*„Jakkoli „bratrské manévry“ měly podle Brežněva pozvednout politickou morálku rozkládající se československé armády a měly posloužit k odstranění kontrarevolučních sil, byly ve skutečnosti zkouškou intervence provedené pak v srpnu.“*⁶³ „Velitelsko-štabního“ cvičení se dohromady zúčastnilo přibližně na 42 000 vojáků složených ze dvou třetin ze sovětských jednotek. Zbylou část tvořila vojska polská východoněmecká, maďarská a československá. V rámci cvičení se sovětští důstojníci zajímali o průzkumné cesty. Mimo jiné bylo odtajněno

⁶⁰ Rudé právo, 18. 6. 1968, XLVIII/167, s. 1.

⁶¹ Tamtéž.

⁶² PAUER, s. 90–96.

SÍGL, s. 67.

⁶³ PAUER, s. 94.

mnoho užitečných informací ohledně nosnosti mostů či kapacit letišť. Českoslovenští představitelé brzy vytušili, že se „pravé cíle manévrů před nimi záměrně tají“.⁶⁴ „Československé vojenské velení nebylo připuštěno k řízení manévrů a sovětsí generálové se chovali způsobem, který neodpovídal chování obvyklému mezi soudruhy.“⁶⁵

Oficiálně mělo být cvičení „Šumava“ ukončeno 30. června a následujícího dne zhodnoceno. Maršál Jakubovskij však datum plánovaného vyhodnocení zrušil a přesunul jej se záměrem prodloužit celé cvičení alespoň do 4. či 5. července (o čemž československé vedení neinformoval). Proto se 1. července českoslovenští představitelé rozhodli sepsat dopis adresovaný prvnímu tajemníkovi ÚV KSSS Brežněvovi, v němž jej žádali – „...aby sovětská strana okamžitě ukončila cvičení, provedla rozbor a odsunula spojenecká vojska z území Československa“.⁶⁶ Zanedlouho přistoupil Jakubovskij na dohodu s Dubčekem. Následujícího dne se uskutečnilo komplexní zhodnocení cvičení. Československé vedení nakonec skrze neúprosné naléhání dosáhlo svého, nicméně ne zcela. Po ukončení manévrů se na svá původní domovská stanoviště stáhly československé a maďarské jednotky. Avšak sovětské a polské jednotky s ústupem příliš nespěchaly a i nadále setrvaly na Československém území. Problém byl nakonec vyřešen, zásluhou předsedy vlády Černíka a ministra obrany Dzúra, díky nimž byl zahájen „...dlouhotrvající ústup směrem na východ, napříč celým územím Československa“.⁶⁷

3.3 Konečné rozhodnutí

Informace o vývoji událostí v Československu a jeho poměrech se v zahraničním tisku přímo „kupily“. Zejména v sovětských periodikách,

⁶⁴ Tamtéž, s. 95.

⁶⁵ Tamtéž, s. 94.

⁶⁶ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 47.

⁶⁷ PAUER, s. 95.

kteřá kritikou rozhodně nešetřila. „*Doma panoval klid nastávajícího léta, kdežto venku se na Československo stále více ukazovalo. Se zvědavým a sympatickým zájmem na Západě a s netajeným znepokojením na Východě.*“⁶⁸ Snad ještě větší měrou rozvířil napětí v Moskvě článek „Dva tisíce slov“, který byl uveřejněn 27. června v několika pravidelně vycházejících tiskovinách tj. Literárních listech, Mladé frontě, Zemědělských novinách a Práci. Jako manifest jej sepsal spisovatel Ludvík Vaculík na popud pracovníků ČSAV z obav z možného zastavení reformního procesu. Tato výzva určená „*...dělníkům, zemědělcům, úředníkům, vědcům, umělcům a všem*“⁶⁹ byla považována za jeden z rozhodujících dokumentů celého reformního procesu. Dva tisíce slov Ludvíka Vaculíka se zaměřovalo na kritiku KSČ, její politiky a československé veřejnosti, kterou ovládala. Vaculík rekapituloval poválečný stav Československa – již od uchopení moci komunistické strany, jehož vedení se dostalo do rukou nesprávných jedinců, kteří změnili politickou stranu v mocenskou organizaci. Od kritiky přešel autor k otázce nápravy – tedy k reformnímu procesu a apeloval na občany, aby podpořili další vývoj demokratických snah ovšem ne bez komunistů. Závěrem autor vyslovil znepokojení z možného zásahu zahraničních sil.⁷⁰

Uveřejnění manifestu vyvolalo v československé společnosti nesmírný ohlas, ovšem u konzervativců a samotných představitelů reformního procesu nikoli. Náčelník politické správy Východního vojenského okruhu generál Kodaj označil manifest za kontrarevoluční. Ačkoli zásluhou Dubčeka, Kriegla a Černíka byla tato možnost dementována, ÚV KSČ výzvu Dva tisíce slov i přesto odsoudil. „*Nezávisle na tom, jaké záměry sledovali autoři prohlášení a ti, kteří se svými podpisy k němu připojili – a nemáme důvodu pochybovat o jejich dobrých úmyslech – je zveřejnění tohoto textu aktem, který by ve svých*

⁶⁸ VANČURA, s. 56.

⁶⁹ Literární listy. Týdeník svazu čs. spisovatelů. Literární noviny, 27. 6. 1968, XVII/18, s. 1.

⁷⁰ Tamtéž, s. 1, 3.

objektivních důsledcích mohl neobyčejně ztížit, ba dokonce ohrozit další rozvoj akčního programu KSČ, politiky Národní fronty i vlády naší republiky“.⁷¹ Zveřejnění manifestu přišlo v tu nejméně vhodnou chvíli a stalo se jen dalším důvodem pro uskutečnění vojenského zásahu z vnějšku. Pro varšavskou pětku představovalo platformu československé kontrarevoluce a důvod k nové masivní vlně nátlaků.⁷²

* * *

V Československu panovala napjatá situace, která se každým dnem stupňovala. 12. července byly v západním pohraničí na Sokolovsku mezi obcemi Mýtina a Arnoldov nalezeny zbraně. Jednalo se o pět vaků obsahujících: „ ...20 samopalů značky Thomson ráže 11,43 mm, pravděpodobně americké výroby, 35 plných zásobníků do samopalu, každý naplněn 21 náboji, 758 nábojů do samopalu bylo uloženo v plechové krabici. Dále bylo nalezeno 30 pistolí značky Walter, ráže 7,65 mm s prázdnými zásobníky a 9 náhradních zásobníků k pistolím.“⁷³ Záležitost se pochopitelně začala vyšetřovat, avšak zahraniční tisk měl jasno již na samém začátku vyšetřování. Bulharský tisk přinášel denně zprávy o řadě nálezů zbraní po celém Československu, východoněmecký pro změnu „odhalil“ osoby, které tyto zbraně dodávaly. Vzhledem k článkům zahraničních periodik, které byly plné podobných informací, požádali pracovníci Československého rozhlasu o vyjádření ministra vnitra Josefa Pavla, podle kterého: „ ..jediný nález zbraní v Československu byl zaznamenán na Sokolovsku a že v šetření tohoto případu se pokračuje. Panuje názor, že ukrytí zbraní bylo provokací, která měla zdramatizovat situaci v Československu.“⁷⁴ „Výsledky expertizy, kterou provedl Kriminologický ústav Veřejné bezpečnosti, stanovily, že

⁷¹ Rudé právo, 29. 6. 1968, XLVIII/178, s. 1.

⁷² BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 95.

⁷³ Rudé právo, 20. 7. 1968, XLVIII/199, s. 2.

⁷⁴ Rudé právo, 22. 7. 1968, XLVIII/201, s. 1.

*nález důsledně postrádá otisky prstů a že jde o americké zbraně z druhé světové války.*⁷⁵ Tři z nalezených vaků byly cizího původu a taktéž i vazelína, kterou byly zbraně konzervovány. Pomocí srovnávací analýzy bylo zjištěno, ze které země vazelína pochází, avšak nejednalo se o žádnou ze západních zemí.⁷⁶

* * *

Ve dnech 14.–15. července se v polském hlavním městě uskutečnilo dvoudenní zasedání představitelů varšavské pětky. Stěžejním tématem celého jednání byla stupňující se situace v Československu. Představitelé varšavské pětky schválili text otevřeného dopisu určeného ÚV KSČ. Několik dní po ukončení jednání uveřejnila československá media navzdory nelibosti předsednictva ÚV KSČ dopis, v němž představitelé varšavské pětky vyslovili znepokojení možného odtržení Československa od socialistického společenství, které bylo podle jejich názoru výsledkem působení nepřátelských sil⁷⁷. *„To už není pouze vaše věc. To je společná věc všech komunistických a dělnických stran a států vázaných spojenectvím, spoluprací a přátelstvím. Nikdy nebudeme souhlasit s tím, aby imperialismus pokojnou nebo násilnou cestou, zevnitř nebo zvenčí prolomil socialistickou soustavu a změnil poměr sil v Evropě ve svůj prospěch.*“⁷⁸ Nově vzniklé organizace a politické kluby byly obviněny ze snahy o buržoazní přeměnu státu. Československá media byla označena za protisocialistická a obviňována z útoků proti KSČ. Manifest Dva tisíce slov byl pak prohlášen za dokument vyzývající k anarchii. Dle varšavské pětky nebyly útoky vedené pouze na domácí scéně, ale i v zahraniční – konkrétně proti spojencům a přátelům ze

⁷⁵ VANČURA, s. 65.

⁷⁶ SÍGL, s. 78.

POVOLNÝ, s. 70.

VANČURA, s. 65–66.

⁷⁷ SÍGL, s. 79.

⁷⁸ Rudé právo, 19. 7. 1968, XLVIII/198, s. 1.

socialistických zemí. Varšavská pětka vyžadovala – okamžitý zákaz veškerých nově vzniklých spolků a organizací, dodržování demokratického centralismu, aplikaci marxismu-leninismu, boj proti nepřátelům z vlastních řad a pravicovým silám a obnovu cenzury. Ultimátum z Varšavy vzbudilo mezi československou veřejností rozhořčení a značné obavy. Řada starších občanů jej přirovnávala k Mnichovu 1938, kdy se stejně jako nyní, sešli zástupci cizích zemí za účelem jednání „o nás bez nás“.

* * *

V napjaté atmosféře byla uskutečněna schůze sovětské a československé delegace. S návrhem realizace schůzky se 19. července na československé vedení obrátil Brežněv s tím, že by se mohlo uskutečnit v Moskvě, Lvově nebo Kyjevě. Nicméně místem konání, se pravděpodobně po vzájemném kompromisu stala Čierná nad Tisou. Ještě před tím bylo 22. července uskutečněno mimořádné jednání předsednictva ÚV KSČ, které řešilo otázku – jak nejlépe ukonejšit Sovětský svaz na nadcházející poradě.

V pondělí 29. července byla v Čierné nad Tisou zahájena jednání mezi předsednictvem ÚV KSČ a politbyrem ÚV KSSS. Komunistická strana Sovětského svazu byla v čele s Brežněvem zastoupena – Kosyginem, Mazurovem, Voronovem, Podgornym, Pešsem, Suslovem, Šelestem, Šelepínem, Děmičevem, Katuševem, Ponomarjovem, Mašerovem. Komunistická strana Československa byla reprezentována – Dubčekem, prezidentem Svobodou, Biřákem, Barbírkem, Kolderem, Krieglem, Černíkem, Rigem, Smrkovským, Pillerem, Švestkou, Špačkem, Lenártem, Šimonem, Kapkem, Jakešem. *„Průběh prvních dvou dnů lze charakterizovat jako urputnou slovní přestřelku, kdy Sověti (L. I. Brežněv, A. Kosygin, P. Šelest) byli téměř neustále v ofenzivě a čs. protistraně postupně zopakovali všechny staré hříchy od prosince 1967 do jara 1968*

a přidali i ty letní.⁷⁹ Po úvodním slově, které náleželo Dubčekovi, vystoupil Brežněv se svým projevem. „Zopakoval všechna dosavadní obvinění na adresu československého vedení a kritizoval reformní proces s tím, že v Československu nastala kontrarevoluční situace, jež ohrožuje i bezpečnost zemí Varšavské smlouvy, což už není jenom záležitostí Československa.“⁸⁰ Závěrem svého vystoupení konstatoval: „Bud' bude mít předsednictvo ÚV KSČ odvalu revidovat své postoje, nebo budete smeteni a osudy ČSSR budou řešeny zcela jinými silami.“⁸¹ Po vystoupení Brežněva se slova ujal Dubček, jehož argumenty vycházely z pocitu nedorozumění mezi reformním hnutím a varšavskou pětkou. Popíral obvinění, jež byla vznesena v dopise varšavské pětky i v projevu Brežněva. „Nejenže odmítl jeho požadavek revidovat čs. stanovisko k varšavskému dopisu, ale postup varšavské pětky prohlásil za „vnější nátlak“, za „chybný krok“, který „není v souladu s normami“ vztahů, že něco takového tady „od Informbyra nebylo... ani po říjnových událostech v Polsku v roce 1959“. Upozornil sovětskou stranu, že pouze „vědomí, že respektujete naši suverenitu, umožňuje náš společný postup proti imperialismu“.⁸² Následovala vystoupení Černíka, Kosygina a Smrkovského – poté skončil první den schůzky a obě strany se odebraly do vlakových souprav. Další jednání pokračovala v napjaté atmosféře následujících dnů.

Setkání v Čierné nad Tisou, jehož se zúčastnilo téměř kompletní sovětské politbyro (s výjimkou Poljanskijho, Kirilenka, dvou kandidátů politbyra a tajemníků) a československá delegace, která byla rozšířena o předsedu Ústřední kontrolní a revizní komise (ÚKRK) Milouše Jakeše a prezidenta Ludvíka Svobodu – se stala posledním pokusem obou stran o „vyjednávání“. Již při rozhovorech o průběhu schůze a místu konání byl

⁷⁹ POVOLNÝ, s. 78.

⁸⁰ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 85.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Tamtéž, s. 86.

sváděn „tvrdý boj“. Nakonec po zřejmě vzájemném kompromisu bylo vybráno pohraniční městečko, o němž si sovětská strana obstarala tak pečlivé informace, že se zde orientovala lépe než československé vedení. *„Dubček k tomu poznamenal: V místě se vyznali dokonale. Já jsem ani nevěděl, jak tamější klub vypadá, a oni už šli najisto. Mysleli si, že na hranicích nás mají v hrsti.“*⁸³ Především zásluhou sovětské státní bezpečnosti byli českoslovenští představitelé fakticky odříznuti i přesto, že se jednání uskutečnila na československém území. Vedení KSČ nemělo příležitost neodposlouchávaného kontaktu se stranickým aparátem v Praze. Postrádalo přehled o zahraniční situaci i o událostech ve vlastní zemi. Oproti tomu sovětská delegace měla doslova štáb odborníků, kteří se soustředili pouze na československý tisk, čímž dodávali sovětským představitelům nejnovější informace, které pak obratně využívali v průběhu jednání.⁸⁴ Také proto vystupovali sovětští představitelé jako perfektně sehraný tým. Kdežto československá delegace i přesto, že se snažila oponovat, nebyla natolik jednotná jako sovětská (nemalou zásluhu na tom měli také Biřak a Kolder, kteří souhlasili s kritikou SSSR).

Čtyřdenní jednání byla zakončena závěrečnou řečí Brežněva, který uvedl: *„Na společných jednáních došlo k široké soudružské výměně názorů o otázkách zajímajících obě strany... Jednání politického byra ÚV KSSS a předsednictva ÚV KSČ probíhala v ovzduší plném otevřenosti, upřímnosti a vzájemného porozumění, směřovala k hledání cest dalšího rozvoje a upevnění tradičních přátelských vztahů mezi komunistickými stranami a národy našich zemí, založených na principech marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu.“*⁸⁵ Zůstávalo však otázkou, do jaké míry byla jednání upřímná a otevřená. Poslední slovo patřilo Dubčekovi, který poděkoval všem zúčastněným za úsilí a dobře

⁸³ PAUER, s. 122.

⁸⁴ PAUER, s. 121–124.

⁸⁵ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/801.pdf> citováno dne 30. 3. 2013

odvedenou práci: „*Děkuji vám soudruzí za všechno... I jménem ostatních členů předsednictva naší strany vás zvu na malý přípitek...*“⁸⁶

V průběhu jednání nedošlo k podpisu jakéhokoliv písemného dokumentu, vše zůstalo pouze v ústní formě. Doposud není zcela jasné, zda spolu Dubček s Brežněvem uzavřeli dohodu, podle které mělo československé vedení zajistit: „*1. obnovení vedoucí role KSČ ve vztahu ke sdělovacím prostředkům; 2. aby byly zakázány politické kluby a organizace jako je KAN, K 231 aj.; 3. aby nebylo povoleno obnovení sociální demokracie; 4. že ze svých funkcí odejdou Fr. Kriegel, Č. Císař, O. Šik, J. Hájek, J. Pavel, J. Pelikán a někteří další.*“⁸⁷ Dle Dubčekovy výpovědi žádný slib dán nebyl, pouze Moskva požadovala své návrhy za samozřejmé a později si vynucovala jejich plnění. Výsledkem jednání z Čierné nad Tisou byla dohoda o uspořádání bratislavské schůze šesti komunistických stran, uskutečněné 3. srpna na československém území. Na bratislavské konferenci bylo schváleno prohlášení „*...o společném boji proti imperialismu a internacionální jednotě*“.⁸⁸

* * *

Po jednání v Čierné nad Tisou a konferenci v Bratislavě se zdálo, že riziko intervence bylo zažehnáno. Dubčekovo vedení se mohlo plně věnovat přípravám XIV. sjezdu KSČ, na němž měl být stanoven další vývoj reformního procesu. Nikdo nepředpokládal, že v průběhu bratislavského jednání byla Brežněvovi předána výzva o všestrannou pomoc. Rozhodnutí, která nakonec vedla k okupaci Československa, nebyla založena pouze na závěrech Moskvy. Nemalou roli sehrál nátlak ze strany vedení Německé demokratické republiky především Ulbrichta, z Polské lidové republiky od Gomulky a z Bulharské lidové republiky od Živkova. Nelze podceňovat ani úlohu československých

⁸⁶ Tamtéž, citováno dne 30. 3. 2013.

⁸⁷ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 90.

⁸⁸ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 108.

konzervativních sil, které na realizaci intervence měly také svůj podíl – jednalo se o tzv. „zdravé jádro“, které uznávalo starý režim a distancovalo se od reformního procesu. Záminkou pro konečné rozhodnutí, které vedlo k okupaci Československa, se stal tzv. zvací dopis, který byl určen samotnému Brežněvovi, na něhož se tzv. zvatelé obraceli s žádostí o pomoc v důsledku vzniklé situace v Československu. Vzhledem k tomu, že k zjednání nápravy v Československu nedošlo, rozhodl se Brežněv někdy v polovině srpna vydat příkaz k zahájení okupace.⁸⁹

Zvací dopis byl odevzdán v průběhu bratislavské konference. Prostřednictvím prvního tajemníka ÚV KS Ukrajiny Pjotra Šelesta byl předán Brežněvovi, poté co jej o to požádal Vasil Bil'ak. V dopise psaném azbukou se konzervativci v KSČ obraceli na sovětské komunisty a vedoucí představitele SSSR a KSSS s prosbou o poskytnutí „opravdové pomoci“. Dopis byl sepsán na základě probíhající situace v Československu, jež byla odstartována polednovými změnami – tj. demokratickým procesem a jeho vývojem. Dle zvatelů se média nacházela v rukou pravicových sil, čímž bylo výrazně ovlivněno veřejné mínění. Svým působením údajně napomáhala k rozvoji nacionalismu a šovinismu a šířila antisovětské a antikomunistické nálady v zemi. Konzervativci zároveň přiznávali, že vedení KSČ se dopustilo řady chyb – například, že nedokázalo uvést do života marxisticko-leninské normy a nebylo schopno zabránit útokům na socialismus, jehož podstata byla v Československu ohrožena. Posledním argumentem, jenž měl ospravedlnit žádost o pomoc, byly příznivé podmínky, které vytvořily pravicové síly pro kontrarevoluční převrat. Státní moc a politické prostředky, které je mohly zastavit, byly již v ČSSR paralyzovány. V závěru zvacího dopisu autoři dodali, že se pokusí bojovat vlastními silami, avšak v případě, že by zklamali, spoléhali na Sovětský svaz.

⁸⁹ JANÁČEK, František, MICHÁLKOVÁ, Marie, *Příběh zvacího dopisu*. In: Soudobé dějiny, 1993/94, 1, s. 87–101.

S prosbou o maximální utajení byl dopis podepsán – Biľakem, Indrou, Kolderem, Kapkem a Švestkou.⁹⁰

Po listopadovém převratu začala československá veřejnost upínat pozornost na události z let 1967–1968. Zájem byl zaměřen především na obrodný proces Pražského jara a jím vyvolané srpnové intervenci. V první řadě byla zvědavost veřejného mínění upínána na otázky týkající se problematiky zvacího dopisu, jež se měl stát poslední „kapkou“, která rozhodla o intervenci vojsk varšavské pětky na československé území. *„Komise vlády ČSFR pro analýzu let 1967–1970 po dlouhou dobu usilovala o získání potřebné dokumentace (nejen zvacího dopisu) pro historiografické zpracování.“*⁹¹ Teprve v červenci roku 1992 byl předán svazek dokumentů, mezi kterými byl uložen i tzv. dopis zvací (do té doby byly tyto písemnosti uschovány v Archivu politbyra KSSS). Pravost sedmi dokumentů, které byly předány z rukou ruského prezidenta Borise Jelcina prezidentovi Československé federativní republiky Václavu Havlovi, byla ověřena dne 15. července profesorem a hlavním státním archivářem Ruska R. G. Pichojaem. Lze konstatovat, že zvací dopis sehrál v přípravách intervence důležitou roli, avšak rozhodně nemohl zásadním způsobem ovlivnit, případně zvrátit, stanovisko varšavské pětky.

⁹⁰ Tamtéž, s. 93–92.

⁹¹ Tamtéž, s. 88.

4. SRPEN 1968

4.1 Několik dní před „internacionální pomocí“

Několik dní před začátkem invaze (ve dnech 9.–11. srpna) přijela na návštěvu do Československa delegace ústředního výboru Svazu komunistů Jugoslávie v čele s nejvyšším představitelem – Josipem Brozem Titem. Krátce nato (ve dnech 15.–17. srpna) přiletěla do Prahy rumunská stranická a státní delegace v čele s generálním tajemníkem ÚV Rumunské komunistické strany a předsedou státní rady Rumunské socialistické republiky Nicolae Ceaušeskem. Obě státní návštěvy vyjádřily československým představitelům přátelství, podporu, spojenectví a zájem o spolupráci. Tyto státnické návštěvy s největší pravděpodobností oddálily vstup intervenčních vojsk do Československa.

Den po odjezdu Josipa Broze Tita (12. srpna) bylo svoláno jednání do Karlových Varů, kde se měli setkat představitelé NDR (Ulbricht, Honecker, Mittag, Axen, Florin a Stoph) s představiteli KSČ (Dubčekem, Černíkem, Kolderem, Kolářem, Lenártem a Smrkovským). Jednání bylo připraveno na Brežněvův pokyn a mělo zkontrolovat, zda KSČ plní „dohody“ z Bratislavy a Čierné nad Tisou. Dubček referoval o současném politickém vývoji, Černík o ekonomice a Ulbricht se stavěl do role kritika. Po skončení jednání informoval Ulbricht Brežněva o průběhu – zdůraznil, že současné vedení KSČ není ochotné plnit „dohody“ z Čierné nad Tisou a mimo to podotkl, že Československo společně s Rumunskem uvažuje o vyhlášení neutrality a odchodu z Varšavské smlouvy a že mezi Západním Německem a Československem jsou udržovány důvěrné styky a probíhají tajná jednání.⁹²

⁹² BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 124.

POVOLNÝ, s. 82.

Rudé právo, 9. 8. 1968, XLVIII/219.

Rudé právo, 15. 8. 1968, XLVIII/225.

* * *

13. srpna bylo zahájeno plénum ÚV KSČ, jehož předmětem byla jednání o přípravách federativního uspořádání republiky a organizace nadcházejícího XIV. sjezdu KSČ. Mimo to Alois Indra s Drahomírem Kolderem jakožto zástupci konzervativců vystoupili s kritikou Dubčekovy politiky a navrhli projednání jimi vypracovaného návrhu „Prohlášení k situaci v zemi“. Návrh byl odmítnut s tím, že měli zpracovat návrh konkrétních opatření a přednést jej na příštím jednání. Během jednání ÚV KSČ telefonoval Brežněv Dubčekovi. V rozhovoru dlouhém 75 minut apeloval na Dubčeka, aby neprodleně splnil „údajné dohody“ z Čierné nad Tisou. Dubček jeho argumenty vyslechl a poukázal na skutečnost, že všechno má svůj čas a že nelze rozhodovat pouze na osobní zodpovědnost.⁹³

Ve dnech 12.–15. srpna probíhala jednání v Jaltě, jejichž výsledkem byl souhlas maďarských představitelů s intervencí vojsk do Československa. Ministr obrany SSSR maršál Grečko navštívil Ukrajinu (12. 8.), NDR (13. 8.) a Polsko (14. 8.), přičemž vojska těchto států obdržela poslední instrukce. Vzhledem k tomu, že do Moskvy proudila neustálá řada informací o neplnění „dohod“ a stagnaci československých představitelů, byla na 16. a 17. srpna svolána schůze politbyra ÚV KSSS. Konzultace s představiteli varšavské pětky definitivně rozhodly o uskutečnění intervence: *„...ze strany KSSS a dalších bratrských stran jsou vyčerpány všechny politické prostředky působení na vedení KSČ k jeho usměrnění k odporu proti pravicovým antisocialistickým silám, politbyro ÚV KSSS došlo k závěru, že nastal moment k přijetí aktivních opatření k záchraně socialismu v ČSSR,*

⁹³ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 124.

PECKA, Jiří, *Záznam telefonického rozhovoru L. Brežněva s A. Dubčekem 13. 8. 1968*. In: *Soudobé dějiny*, 1993/94, roč. I., č. 4/5, s. 577-590.

POVOLNÝ, s. 82.

SÍGL, s. 94–95.

*a jednomyslně rozhodlo: poskytnou KSČ a národům Československa pomoc a podporu ozbrojenými silami...*⁹⁴ V průběhu jednání byl náměstek ministra obrany SSSR generál I. G. Pavlovskij jmenován velitelem intervenčních vojsk Varšavské smlouvy a na rozkaz sovětského maršála Grečka odletěl „...do hlavního stanu sovětské skupiny vojsk Sever do Legnice v Polsku“.⁹⁵ Zde převzal velení nad operací „Dunaj“ a maršál Jakubovskij jej zasvětil do intervenčních plánů – datum a hodina byly již stanoveny na 21. srpen a 1.00 hodinu.⁹⁶

Večer 17. srpna se na maďarsko-československé hranici ve městě Komárně sešel Kádár s Dubčekem. V rozhovorech s Dubčekem se Kádár pokoušel zjistit, zda přeci jen není Dubček ochoten pod tlakem zvenčí učinit radikální změnu v československé politice.⁹⁷ Následujícího dne při setkání nejvyšších státních a stranických představitelů Sovětského svazu, Východního Německa, Polska, Maďarska a Bulharska uspořádaného v neděli 18. srpna, označil Kádár rozhovor s Dubčekem za bezvýsledný. Tuto správu přijalo vedení pětikoalice s úlevou – nic nebránilo vojenské intervenci. Následovala ratifikace sovětského rozhodnutí o uskutečnění intervence do Československa a doladění posledních příprav. Politickou legalitu intervence měla dle Brežněva zaručit zvatelská pětka (V. Biřák, A. Indra, A. Kapek, D. Kolder, O. Švestka). Ta se v čase plánované intervence měla postarat o rozkol, který by zajistil politickou skepsi vůči pravici, a současně jim umožnil převzít vedení strany i vlády. Připravili také dokument, jenž měl vybidnout ostatní konzervativce a národ k pomoci zdravému jádru (zveřejněn měl být 21. srpna). 18. srpna bylo v Moskvě vyřčeno definitivní rozhodnutí o uskutečnění intervence vojsk varšavské pětky do Československa. Brežněv pak zaslal telegram

⁹⁴ POVOLNÝ, s. 83.

⁹⁵ PAUER, s. 175.

⁹⁶ SÍGL, s. 96–97.

PAUER, s. 175–176.

⁹⁷ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/820.pdf> citováno dne 23. 3. 2013

„zdravému jádru“ do Prahy, ve kterém potvrdil souhlas s plánem a přislíbil jim brzkou pomoc.⁹⁸

4.2 Plán zvatelů

Úloha domácích konzervativců spočívala v nápomoci Sovětskému svazu. I přes to, že se českoslovenští „pomocníci“ nepohybovali přímo v linii zpravodajské služby, stali se velice důležitým zdrojem informací ať již pravdivých či nepravdivých. Zřejmě neměli bezprostřední vliv na vstup vojsk varšavské pětky do Československa, avšak částečný podíl jim nelze upřít. Zinscenovali zvací dopis, jímž vyjádřili plnou podporu Sovětskému svazu, 13. srpna se na plénu ÚV KSČ pokusili o zvrát ve straně (neúspěšně) a vypracovali plán, dle kterého měly zdravé síly převzít politickou moc nad zemí, jenž měla být doprovázena bratrskou pomocí varšavské pětky.

* * *

Od pátku do neděle (16.–18. srpna) se v rekreačním středisku ÚV KSČ ve Vystrkově u Orlíku sešla antireformní skupina, jejímž úkolem bylo projednat jakési memorandum, chceme-li společný postup, který měl zaručit politické zajištění celé intervence. S konečným plánem navštívil Indra s Pavlovským sovětského velvyslance v Československu Stěpana Vasiljeviče Červoněnka, který jej po několika úpravách odeslal 17. nebo 18. srpna Brežněvovi (přesný den předání, není znám). 18. srpna na schůzce varšavské pětky v Moskvě seznámil Brežněv přítomné s vypracovaným plánem zdravého jádra.⁹⁹

V pondělí 19. srpna měla sovětská strana potvrdit datum vstupu vojsk varšavské pětky do Československa (tj. z 20. na 21. srpna) s tím, že konzervativci měli do půlnoci 20. srpna vyvolat krizi v Předsednictvu

⁹⁸ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 125–127.

⁹⁹ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 102–103.

SÍGL, s. 97.

Ústředního výboru Komunistické strany Československa. Následovat mělo uchopení moci v zemi, které by bylo podpořeno ozbrojeným vstupem varšavských vojsk. „*Ráno 21. 8. měl být zveřejněn druhý „zvací dopis“ (text slíbil Indra dodat 19. 8.) vyzývající bratrské země k zásahu odůvodňující jej vývojem v Československu. Kromě signatářů prvního dopisu na něm měly přibýt autogramy Františka Barbíka, Františka Hamouze, Karla Hoffmanna, Josefa Korčáka, (Josefa Krejčího), Bohumila Laštovičky, Oldřicha Pavlovského, Emila Riga a Lubomíra Štrougala.*“¹⁰⁰ Indra přislíbil, že během noci získá od představitelů ÚV KSČ a vlády ještě dalších padesát podpisů. Do rána 21. srpna měly být obsazeny tiskárny a redakce Rudého práva (Oldřich Švestka měl zajistit zvláštní vydání deníku). Úkol Karla Hoffmanna spočíval ve vypnutí všech komunikačních prostředků tj. rozhlasu a televize, veřejné telegrafní a telefonní sítě (až na jisté výjimky). Na 21.–22. srpna bylo naplánováno zasedání Národního shromáždění a plénum ÚV KSČ – ty se měly postavit za protireformní frakci a následně samy požádat o bratrskou pomoc.¹⁰¹

Po zajištění Československa intervenčními vojsky měl vystoupit v médiích zástupce zvatelů a vysvětlit situaci československé veřejnosti. Funkce premiéra nové vlády měla být nabídnuta Černíkovi (v případě, že by odmítl, vznikla by prozatímní vláda v čele s Pavlovským). Plukovník Viliam Šalgovič měl zajistit uzavření západní hranice a ministr národní obrany Martin Dzúr mohl zůstat ve funkci v případě, že československá armáda nebude klást odpor.¹⁰²

* * *

V pondělí 19. srpna navštívil Dubčeka Biľak, jenž se jej v průběhu několika hodinové procházky Bratislavou pokusil přesvědčit o důrazném zakročení proti kontrarevoluci, neboť v případě lhostejnosti riskovali

¹⁰⁰ POVOLNÝ, s. 84.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 84–85.

¹⁰² BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 102–104.

zásah. Dubček tomu odmítal uvěřit a k večeru se vrátil do Prahy. Po příletu Šalgovič informoval Dubčeka o neklidné situaci v Praze s tím, že Smrkovský spolu s dalšími požadovali, aby byla vyhlášena mobilizace. Ještě téhož dne byli Smrkovský s Černíkem povoláni na Hrad, avšak výsledek setkání nebyl znám. Zhruba ve stejnou dobu předal sovětský velvyslanec Červoněnko dopis politbyra ÚV KSSS Dubčekovi, Svobodovi a Smrkovskému. Přesun intervenčních vojsk směrem k československým hranicím započal.¹⁰³

4.3 Poslední přípravy před vstupem

V neděli 18. srpna se uskutečnila porada u ministra obrany SSSR Andreje Andrejeviče Grečka. Bylo sem pozváno sedmnáct nejvyšších představitelů Sovětské armády a velitelů zbylých armád, které se měly zúčastnit invaze (maršál SSSR Matvěj Vasiljevič Zacharov – náčelník generálního štábu ozbrojených sil SSSR a první náměstek ministra obrany SSSR, armádní generál Ivan Grigorjevič Pavlovskij – hlavní velitel pozemních vojsk a náměstek ministra obrany SSSR, armádní generál Sergej Leonidovič Sokolov – první náměstek ministra obrany SSSR, generálplukovník Michail Ivanovič Povalij – náčelník Hlavní operační správy Generálního štábu ozbrojených sil SSSR, hlavní maršál letectva Konstantin Andrejevič Veršinín – hlavní velitel Vojenských vzdušných sil, maršál SSSR Nikolaj Ivanovič Krylov – hlavní velitel raketových vojsk strategického určení, admirál loďstva SSSR Sergej Georgijevič Gorškov – hlavní velitel sovětského námořnictva, armádní generál Alexej Alexejevič Jepišev – náčelník Hlavní politické správy (HPS) Pohraniční stáže (PS) ozbrojených sil SSSR, maršál Pavel Fjodorovič Baticckij – hlavní velitel vojsk protivzdušné obrany (PVO) v SSSR, maršál SSSR Ivan Ignat'jevič Jakubovskij – hlavní velitel Spojené ozbrojené síly Varšavské smlouvy (SOS VS), generálporučík Alexandr Michailovič Majorov – velitel

¹⁰³ Tamtéž, s. 106–108.

SÍGL, s. 99–100.

38. vševojskové armády, generálplukovník Vasilij Filippovič Margelov – hlavní velitel výsadkových vojsk, generálporučík tankových vojsk Konstantin Grigorjevič Kožanov – velitel 1. tankové armády, generálporučík tankových vojsk Ivan Leontjevič Veličko – velitel 20. vševojskové armády, armádní generál Petr Kirilovič Koševoj – velitel Skupiny sovětských vojsk v Německu, generálplukovník Ivan Nikolajevič Škadov – velitel Severní skupiny vojsk v Polsku a generálplukovník Konstantin Ivanovič Provalov – velitel Jižní skupiny vojsk v Maďarsku).¹⁰⁴

V úvodu porady informoval Grečko přítomné funkcionáře o rozhodnutí politbyra, které schválilo intervenci vojsk do Československa. Poté následovalo udělování rozkazů. Generálporučík Kožanov měl rychlým pohybem ze severu směrem na jih se čtyřmi divizemi zajistit hranici s Německou spolkovou republikou, zřídit velitelské stanoviště u Plzně a ponechat dvě divize pro případ v záloze. Zodpovídal se za jihozápadní část Středočeského kraje, Západočeský kraj a část Severočeského kraje. Veličko měl se svými divizemi podpořit v Praze na Ruzyni 7. gardovou výsadkovou divizi a kontrolovat severní a střední kraj a letiště v Ruzyni. Generálporučík Majorov měl ovládnout severní a jižní Moravu a celé Slovensko. Velitelské stanoviště měl zřídit v Trenčíně u štábu Východního vojenského okruhu (VVO). Do stavu bojové pohotovosti bylo uvedeno raketové vojsko maršála Krylova, jednotky letectva maršála Veršinina a kompletní vojenské námořnictvo admirála Gorškova. V pohotovosti bylo také sedm výsadkových divizí. Dále velitel Severní skupiny vojsk generálplukovník Škadov a 254. Motostřelecká (msd) divize generálplukovníka Provalova. Byl stručně zmíněn tzv. plán SRPEN 68 (plán pro případné vypuknutí války), ovšem podrobně se neprobíral (věděli o něm pouze Koševoj, Grečko a Zacharov).¹⁰⁵ V závěru porady ministr Grečko oznámil „...že pohotovost k vyvedení vojsk

¹⁰⁴ POVOLNÝ, s. 86.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 86–89.

*do ČSSR je 20. 8. a čas Č (k překročení čs. hranic na signál VLTAVA – 666) je 23.00 hodin téhož dne, dnem vstupu vojsk bude 21. 8. 1968“.*¹⁰⁶

I přesto, že rozkazy byly vydány, docházelo ke změnám ještě krátce před invazí.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 88.

5. OPERACE „DUNAJ“ SPUŠTĚNA

5.1 Hodiny před okupací

Ráno 20. srpna nebylo sebemenších náznaků o tom, že by závěr a počátek dne následujícího vešly do historie československého národa. Jako každý jiný den se lidé probouzeli a vyráželi do práce. V rozhlase ani denním tisku nebylo žádných zpráv o připravované intervenci. Pro většinu československých občanů mělo být úterý 20. srpna obyčejným dnem. Avšak události jež byly spuštěny v závěru dne zapříčinily, že nebyl.

Nikdo netušil, že v časných ranních hodinách zastavilo v Dejvicích šest vozidel, ze kterých vystoupila početná skupina vysokých sovětských důstojníků v civilu a nepozorovaně vešla do budovy Generálního štábu Československé lidové armády (GŠ ČSLA), kde vyčkávala na „správný čas“, jenž odstartoval „osvobození“ československých přátel.¹⁰⁷ Nebo, že o několik bloků dál v Sadové ulici v budově Hlavní správy Státní tajné bezpečnosti (HS StB) zasedli k jednomu stolu náměstek ministra vnitra pro státní bezpečnost plukovník Viliam Šalgovič, podplukovník J. Ripl, plukovník M. Dudáš (pomáhal zajistit Bratislavu) a sovětsí poradci z Výboru státní bezpečnosti (KGB) pod vedením generála Michaila Grigorjeviče Kotova. Během schůze plánovali a připravovali další postupy chystané operace. Mezitím plukovník Jaroslav Klíma (bývalý náměstek Ministra vnitra) navštívil místopředsedu vlády Lubomíra Štrougala – jehož úkolem bylo zjistit, na kterou stranu se v rozhodujícím okamžiku přikloní. Poté se hlásil u Kotova, kde dostal konkrétní pokyny od Šalgoviče s tím, že měl večer převzít kontrolu nad budovou Ministerstva vnitra na Letné.¹⁰⁸

¹⁰⁷ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 119.

POVOLNÝ, s. 91.

¹⁰⁸ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 109.

SÍGL, s. 108–109.

VANČURA, s. 71–72.

* * *

Od rána se členové předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ připravovali na odpolední zasedání, které se původně mělo uskutečnit v 10 hodin, avšak začalo ve 14 hodin.¹⁰⁹ Schůze měla být věnována přípravám XIV. sjezdu ÚV KSČ, ovšem ne všichni představitelé plánovali se jimi zabývat. Konkrétně Biľak, Indra a Kolder si průběžně vyměňovali stále nové alternativy k vyvolání krize na odpoledním zasedání, nebo se snažili získat na svou stranu další spojence. Například Kolder se pokoušel přesvědčit Černíka a Koláře, ovšem neúspěšně. Tajemník Jozef Lenárt patrně předvídal, co se chystá a raději onemocněl – nechal se hospitalizovat v SANOPSu v Praze (ve Státním sanatoriu, speciálního zdravotnického zařízení pro vedoucí stranické a státní představitele¹¹⁰ – dnes nemocnice Na Homolce¹¹¹). Patrně pro pokyny k připravovanému večernímu zasedání předsednictva ÚV KSS přiletěl z Bratislavy za Biľakem tajemník ÚV KSS Hruškovič.

Zatímco konzervativci spřádali plány, progresivisté nezůstávali pozadu. Znepokojený Josef Špaček se domníval, že Indra s Kolderem se pokusí zvrátit přípravu sjezdu a proto se dopoledne sešel s Dubčkem v jeho bytě v Tróji. Dohodli se, že zablokují možnost projednání Indrova a Kolderova textu, jelikož nepřináší konkrétní návrhy pro opatření, nýbrž prohlášení s dalším kritickým rozbohem nynější situace. Z toho důvodu vydal Čestmír Císař všem sdělovacím prostředkům (redaktorům v novinách, rozhlasu či televizi) instrukce, aby v případě, že by na jednání předsednictva ÚV KSČ konzervativci odvolali reformní vedení, byli připraveni k rychlému vyjádření Dubčka k československým občanům. Reformisté do posledního okamžiku doufali, že přítomnost vojsk blízko

¹⁰⁹ SÍGL, s. 111.

¹¹⁰ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 258.

¹¹¹ POVOLNÝ, s. 91.

československého území byla pouhým nátlakem Moskvy. Avšak další pokus konzervativních sil o uchopení moci předpokládali.¹¹²

Jednání předsednictva a sekretariátu ÚV KSČ zahájil Dubček kolem 14. hodiny. Po výkladu tezí k XIV. sjezdu KSČ se slova ujal Kolder, který vyžadoval přednostní projednání jejich návrhu. Společně s Rigem, Biřákem, a Švestkou chtěli vyvolat diskuzi, která měla narušit zasedání a zapříčinit přijetí konkrétních opatření.¹¹³ Ovšem nezískali dostatečnou podporu. Z jedenáctičlenného předsednictva hlasovalo pro pouhých šest (Kolder, Biřák, Barbírek, Švestka, Piller a Rigo).¹¹⁴ Jelikož se konzervativním silám nepodařilo vyvolat krizi uvnitř KSČ, pokračovalo zasedání plánovanou diskuzí k tezím připravovaného sjezdu strany. Když kolem 20. hodiny diskuze skončila, navrhl Dubček zasedání přerušit a odložit jej na příští den. S tím nesouhlasila protireformní frakce a vynutila si další jednání. Po Kolderově předneseném projevu následovala vášnivá diskuze. Černík, Kriegel, Dubček, Smrkovský, Špaček a další Kolderova tvrzení odmítli a někteří jej dokonce označili za zrádce (například Černík, později i Mlynář, Smrkovský, Kriegel a Císař). Plné podpory se Kolderovi dostalo od Kapky, Rigy, Švestky a Biřáka.

* * *

Na Slovensku se v odpoledních hodinách místopředseda vlády Gustáv Husák sešel s pracujícími se Žiaru nad Hronom.¹¹⁵ Hovořil o demokratizačním procesu a jeho přínosu československé společnosti. Ostře vystoupil proti těm, kteří byli proti reformnímu hnutí zaujatí a pokoušeli se jej zpomalit: „... Jsou jednotlivci, kteří by chtěli přivřít

¹¹² BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 110.

POVOLNÝ, s. 91.

SÍGL, s. 109–110.

¹¹³ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 110.

¹¹⁴ POVOLNÝ, s. 91.

¹¹⁵ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 119.

*dveře, kterými proudí čerstvý vzduch do našeho politického života.*¹¹⁶ Konkrétně měl na mysli Biľaka, který se obklopoval lidmi, kteří vykazovali snahu o zastavení demokratizace Československa. V podstatě se jednalo o jakýsi předvolební projev, jelikož ve dnech 26.–29. srpna se měl uskutečnit mimořádný sjezd KSS, na kterém měl Husák ve funkci prvního tajemníka ÚV KSS nahradit Biľaka.¹¹⁷

Pozdě odpoledne se generál Kodaj – velitel Východního vojenského okruhu měl údajně dozvědět, že se v Maďarsku za hranicemi koncentrují jednotky Maďarské lidové armády (MLA). Rozhodl se zavolat Hruškovičovi, který jej odkázal na ministra Dzúra. Jenže Dzúr o ničem nevěděl a proto volal vzápětí do Bratislavy Hruškovičovi, který jej nasměroval na Šalgoviče, jenž přislíbil brzkou návštěvu.

* * *

S rostoucí nervozitou vrcholily přípravy konzervativních sil. V budově Ústřední správy spojů dohlížel Karel Hoffmann za pomoci pracovníků StB na přípravy k odvysílání zvatelského provolání. Měli ovládnout rozhlas, tisk, televizi a zabránit případnému odvysílání všeho, co by nějakým způsobem mohlo narušit jejich plány (konkrétně nepřipustit aby reformní frakce měla možnost projevit nesouhlas s okupací či případně vyzvat národ k odporu). Do večera se v Hoffmannově kanceláři sešla celá řada regresivních: Jaroslav Hes – bývalý šéfredaktor časopisu Kulturní tvorba a pracovník sekretariátu ÚV KSČ, Bohumil Chňoupek – bývalý náměstek ministra kultury a tajemník Národní fronty, Miroslav Sulek – ředitel ČTK, Pavel Auerspreg – bývalý vedoucí ideologického oddělení ÚV KSČ, Miloš Vacík – místopředseda ÚV Národní fronty a Miloš Marko – bývalý ústřední ředitel Československého rozhlasu. V Sadové ulici na Hlavní správě StB pod dohledem generála Kotova,

¹¹⁶ Tamtéž, s. 120.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 119–120.

přiděloval Šalgovič společně s Riplem úkoly konkrétním osobám, které zaručovaly snadný průběh intervence. Nařídili pohotovost pětadvaceti příslušníků oddělení pohraniční kontroly (OPK) a zmobilizovali několik desítek příslušníků Státní bezpečnosti (zdaleka ne všichni věděli, oč jde).¹¹⁸

Kolem 21. hodiny přistálo na letišti v Ruzyni první okupační letadlo AN-24 vybavené naváděcím aparátem pro přistání. O několik minut později přistálo druhé letadlo s pětadvaceti civilisty, kteří po přistání nastoupili do připravených vozidel a odjeli do Prahy (s největší pravděpodobností na sovětské velvyslanectví). Po vysazení pasažérů, odlétlo letadlo do Lvova. Zhruba ve stejné době zaznamenala západní zpravodajská ústředna BND (Západoněmecké zpravodajské služby) v Mnichově – Pallachu rádiové ticho.¹¹⁹

Československý velvyslanec v Maďarsku odeslal okolo 21. hodiny do Prahy telegram prezidentu Svobodovi se slovy: „ ...Dnes 20. 8. 1968 v 17 hodin zavolal telefonicky zpravodaji ČTK v Budapešti anonymní hlas a rozčileně sdělil, že dnes o půlnoci začne obsazování ČSSR. Žádal toto sdělit vojenskému přidělení.“¹²⁰ Jenže Svoboda telegramu nevěnoval sebemenší pozornost a o této zprávě nikoho neinformoval, zmínil se o ní jen doma. Patrně ji nepokládal za významnou a domníval se, že je klamná.

Ve 21.40 hodin dva sovětské obrněné transportéry a dva sovětské tanky narušily československé hranice v prostoru kasáren 56. silničního stavebního praporu u západočeského města Vejprty a pokračovaly dále do vnitrozemí.¹²¹ Mezitím generál Jamščikov – představitel Spojeného

¹¹⁸ POVOLNÝ, s. 93.

¹¹⁹ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 131.

¹²⁰ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 113.

¹²¹ Tamtéž, s. 113–114.

SÍGL, s. 112.

velení vojsk Varšavské smlouvy v Československu povolal plukovníka Šalgoviče, kterého pověřil zajištěním československých ozbrojených složek tak, aby nekladly odpor, jelikož o půlnoci měla alianční vojska překročit hranice.¹²²

* * *

Před setkáním s Šalgovičem nechal neklidný Dzúr svolat Vojenskou radu. Poté následoval Šalgoviče do bytu generála Jamščikova, kde je očekával sovětský velvyslanec Červoněnko společně s plukovníkem Výboru státní bezpečnosti (KGB) Petrem Ivanovičovem Kambulovem.¹²³ Zde se Dzúr dozvěděl o vojscích varšavské pětky, která byla připravena „...údjně na žádost většiny členů předsednictva ÚV KSČ včetně Dubčeka a dalších představitelů ČSSR, za malou chvíli zahájit poskytnutí internacionální pomoci“.¹²⁴ V telefonickém rozhovoru s Grečkem a Brežněvem přislíbil, že československá armáda nebude klást odpor. Poté odjel do budovy generálního štábu, kde již byla připravena Vojenská rada.

Po setkání s Dzúrem, navštívil Kambulov s Červoněnkem prezidenta Svobodu, který je přijal v přítomnosti svého zetě Milana Klusáka. Při této pozdní návštěvě byl Svoboda informován o internacionální pomoci, jež měla zažehnout nebezpečí kontrarevoluce v Československu. Červoněnko neopomenul zmínit, že vstup vojsk varšavské pětky bude zahájen ve 24.00 hodin. Současně požádal Svobodu o spolupráci, která spočívala v tom, že prezident měl krátce po intervenci promluvit k armádě a československým občanům. V depeši do Moskvy z 21. srpna Červoněnko napsal: „...Svoboda řekl, že vstup vojsk nevíta. Ale protože jsme se nedokázali vyrovnat se svými úkoly,

¹²² POVOLNÝ, , s. 93.

¹²³ Kambulov byl Svobodův přítel z fronty, bývalý styčný důstojník Lidového komisariátu vnitřních věcí (NKVD) u československého armádního sboru.

¹²⁴ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 131–132.

*on proti spojencům nevystoupí... Udělá vše, aby nedošlo k odporu, aby nebyla prolita krev.*¹²⁵ Bezprostředně poté odjel Svoboda na zasedání předsednictva ÚV KSČ. Krátce po 23. hodině plukovník Hošek informoval Černíka o překročení hranic vojsky varšavské pětky. Okamžitě poté tuto zprávu Dzúr telefonicky potvrdil – Černík byl zaskočen – intervenční vojska překročila československé hranice a začala obsazovat republiku.

5.2 Invaze začíná

Operace „Dunaj“ jako největší vojenská akce uskutečněná v Evropě od konce druhé světové války nebyla primárně bojovou akcí, ale spíše nástrojem k prosazení politických záměrů Moskvy. Sovětský svaz v čele s Brežněvem si nemohl dovolit „ztratit“ Československo hned z několika důvodů. Reformní proces, který zde započal, mohl leckteré národy Východního bloku inspirovat – což bylo pochopitelně nebezpečné a ohrožovalo to mocenské pozice představitelů jednotlivých států. Existovala možnost ohrožení morálky obyvatel zemí, ve kterých byl nastolen sovětský systém socialismu. Dalším důvodem bylo postavení Československa ve střední Evropě. Jednak bylo situováno kolem hlavní osy případných válečných operací a také na pomezí největších vojenskopolitických uskupení – Organizace severoatlantické aliance (NATO) a Varšavské smlouvy (VS). Dále Československo disponovalo rozvinutou zbrojní výrobou a bylo považováno za jednu z průmyslově nevyspělejších zemí Východu. Neposledně zde sehrálo důležitou roli postavení velice dobře vyzbrojené a vycvičené československé armády v rámci Varšavské smlouvy.¹²⁶

„Přítomnost armád měla vyvolat politický šok, zastrašit politiky a obyvatelstvo, vytvořit kulisu represí, a otevřít tak cestu pro politiku

¹²⁵ Tamtéž, s. 133.

¹²⁶ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 27–28.

*restrikcí.*¹²⁷ Hlavními cíli operace bylo: svržení reformistů, převzetí moci skupinou věrnou Moskvě tzv. „zdravým jádrem“, zatčení odbojných příslušníků stranického vedení, likvidace nezávislých médií, eliminace případného odboje a odstranění potenciálních center odporu. Vojska varšavské pětky měla obsadit redakci Rudého práva, tiskovou agenturu ČTK, televizi a rozhlas. Avšak okupaci se nevyhnuly redakce, nakladatelství, ministerstva, banky, budova Akademie věd či ústředního výboru a předsednictva vlády.¹²⁸

* * *

19. srpna obdržel generálplukovník Provalov (velitel Jižní skupiny vojsk v Maďarsku) direktivu ministra obrany SSSR maršála Grečka s definitivními specifikami operace „Dunaj“ s tím, že čas Č byl určen na 2.00 hodiny času moskevského a na 24.00 hodin času středoevropského. 20. srpna dostali poslední rozkazy velitelé pluků, praporů, rot a čet. Hodinu a půl před zahájením přesunu k československým hranicím byla mužstva informována o konkrétních úkolech, které měla zajistit.¹²⁹ Krátce před zahájením invaze se zhruba ve 20.00 sešlo v Moskvě mimořádné zasedání politbyra ÚV KSSS, jenž zahájilo okupaci.

V noci z 20. na 21. srpna překročila vojska varšavské pětky (koalice pěti států – SSSR, PLR, MLR, NDR a BLR) hranice Československé socialistické republiky a obsadila ji. Z vojenského hlediska se jednalo o propracovanou a velice dobře naplánovanou akci. Podle informací generála Karla Rusova (náčelníka generálního štábu ČSLA) obsadilo Československo 27 intervenčních divizí pěti států Varšavské smlouvy – 2 výsadkové divize, 13 motostřeleckých a 12 tankových. Invaze se taktéž zúčastnila letecká armáda s raketovým vybavením. Vojska byla

¹²⁷ PAUER, s. 189.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ POVOLNÝ, s. 97.

vyzbrojena těžkou bojovou technikou o síle 6300 tanků, 550 bojovými letadly, 250 dopravními letadly a 2000 děly.¹³⁰ Ovšem v té době generál Rusov zřejmě nepředpokládal, že se 11. gardová armáda umístěná u německo-polských hranic 25. srpna přesune do severozápadních Čech. Zprvu se tedy skutečně mohlo jednat o 27 divizí zhruba s 300 000 vojáky, ovšem jejich počet se během několika dní mohl zvýšit na více než půl milionu, dokonce se udává i na 800 000 vojáků vyzbrojených 2000 děly, 7500 tanky a 1000 letadly.¹³¹

Úkolem invazivních vojsk bylo do 36 hodin zajistit celé Československo včetně vzdušného prostoru. Vojska varšavské pětky postupovala na československé území ze severu, severozápadu, jihu a východu. Pravděpodobně nejsilnější skupinou postupující ze severu (z prostoru Legnice-Krakov) bylo vojenské uskupení složené s divizí 2. polské armády, 38. armády Příkarpatského vojenského okruhu, Severní skupiny sovětských vojsk v Polsku, 11. gardové tankové armády pobaltského vojenského okruhu podporované leteckými jednotkami 4. a 9. letecké armády. Jednotky této skupiny postupovaly na směrech: „... Görlitz – Liberec – Ml. Boleslav, Jelenia Góra – Jablonec, Kamienna Góra – Náchod-Hradec Králové, Kladzko – Svitavy – Olomouc, Rybnik – Ostrava Trenčín a Žilina.“¹³² Za podpory 24. sovětské letecké armády postupovaly ze severozápadu z území Německé demokratické republiky jednotky složené ze 7. tankové divize, 11. motostřelecké divize, 12. pohraniční brigády NDR, 1. gardové tankové brigády a 20. gardové motostřelecké sovětské armády. Nastupovaly na směrech: „...Zwickau – Karlovy Vary – Plzeň – Klatovy, Kalr-Marx-Stadt – Chomutov – Kladno – Praha a Dresden – Děčín – Litoměřice – Praha.“¹³³ Jen malá část jednotek NLA NDR (Národní lidové armády Německé demokratické

¹³⁰ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 118.

¹³¹ PAUER, s. 188.

¹³² BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 137.

¹³³ Tamtéž, s. 136.

republiky) působila v rámci sovětských divizí. Zatímco většina divizí Německé demokratické republiky zůstala nasazena před československými hranicemi v roli záloh – v případě, že by bylo nutné bránit hranice se Západním Německem. Výjimkou byla například 12. pohraniční brigáda, která aktivně vystupovala při zajištění československé hranice s hranicí Německé demokratické republiky.¹³⁴ Od jihu ze severozápadního Maďarska postupovaly z prostoru Győr-Balassgyarmat jednotky složené z 8. maďarské divize a divizí Jižní skupiny sovětských vojsk („Jih“). Podporovány 36. sovětskou leteckou armádou a zhruba stovkou maďarských letadel. *„Maďarská divize postupovala třemi proudy: na Komárno – Nové Zámky – Trnavu a Nové Město nad Váhom, Štúrovo – Nitra – Topoľčany a Šahy – Levice.“*¹³⁵ Jejich klíčovými cíly byla Bratislava a Břeclav – zde se rozdělily do dvou skupin s tím, že silnější skupina směřovala na Znojmo a slabší na Brno a Hradec Králové. U Znojma se jednotky opět rozdělily do dvou proudů. První oddíl pokračoval směrem na České Budějovice a Jindřichův Hradec, druhý mířil do Prahy. Z prostoru Užhorod nastupoval 12. bulharský motostřelecký pluk, který se připojil k 38. armádě Sovětského svazu. 22. bulharský motostřelecký pluk (jako součást sovětských vojsk) byl nasazen v Praze k zajištění letiště.

* * *

Po ukončení rozhovoru s Dzúrem (zhruba ve 23.40 hodin), přerušil Černík jednání předsednictva ÚV KSČ slovy: *„Vojska pěti stran Varšavské smlouvy překročila hranice naší republiky a obsazují nás“*.¹³⁶ Většinu přítomných tato zpráva šokovala. Například Zdeněk Mlynář okamžitě reagoval a prohlásil: *„Skládám funkci tajemníka ÚV KSČ.“*

¹³⁴ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 152.

¹³⁵ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 137.

¹³⁶ SÍGL, s. 121–113.

Nebudu dělat tajemníka v okupované zemi".¹³⁷ Oproti tomu jiní, respektive Bilák, Indra, Kolder, Švestka a další byli překvapení brzkým zahájením intervence (důvodem byla ta skutečnost, že v této chvíli ještě nebyli schopni převzít moc nad zemí, jelikož se jim doposud nepodařilo získat většinu ústředního výboru). Poté se ujal slova Dubček a prohlásil, že to, co se děje se stalo bez vědomí předsedy vlády, předsedy Národního shromáždění, prezidenta republiky i prvního tajemníka ÚV KSČ.¹³⁸ V následujících minutách se přítomní rozdělili na dvě části a začala diskuze, ve které zazněla tvrdá slova o zradě, pošetilosti, zbytečnosti či rezignaci.

Po krátkém vzpamatování nařídil Dubček v zasedání pokračovat. Úvahy o rezignacích zamítl. *„Jsme ve funkcích, nikdo nás neodvolal a tak se musíme poradit co dále.*"¹³⁹ Zmínil se také o varujícím dopise politbyra ÚV KSSS, který obdržel 19. srpna po 22.00 hodině od sovětského velvyslance Červoněnka. Dopis přečetl, zkritizoval jej a prohlásil, že jakkoliv nesignalizoval možnost intervence. Následně nechal povolat prezidenta republiky, ministra národní obrany a ministra vnitra.

V okamžiku, kdy prezident Svoboda a ministr vnitra Josef Pavel dorazili, pokračovalo se v jednání. Černík sdělil Svobodovi, co mu bylo řečeno od plukovníka Hoška a Dzúra. Poté se slova ujal prezident: *„O půl dvanácté mně volal sovětský velvyslanec Červoněnko a sdělil mi, že má příkaz z Moskvy, aby mě navštívil a sdělil důležitou zprávu. Než jsem se oblékl, už tam byl v doprovodu sovětského důstojníka a se styčným důstojníkem MV. Sdělil mi, že do 6 hodin ráno bude ČSSR obsazena sovětskými vojsky. Ujistil, že to nebude déle, než bude zajištěna bezpečnost proti kontrarevoluci. Řekl jsem, že jsem věřil, že jsem byl hluboce přesvědčen, že všechno společně vyřídíme bez vojska, a že toto*

¹³⁷ http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/820_2.pdf citováno dne 9. 3. 2013

¹³⁸ Tamtéž, citováno dne 9. 3. 2013.

¹³⁹ POVOLNÝ, s. 92.

je pro nás překvapením. Že to nevíáme – a nikdo z nás to nebude žádat – s radostí, protože jsme o to nežádali“.¹⁴⁰ Zdůraznil, že jde především o národ a že se musí udělat vše proto, aby nedošlo ke krveprolití. Po krátkém odmlčení vystoupil Smrkovský s otázkou: „Co řekneme národu?“¹⁴¹ Dubček navrhl sepsat direktivu, kterou by vydala vláda prostřednictvím Černíka a tím zabránila falešným a nepravdivým zprávám, jenž by se mohly dostat do sdělovacích prostředků. Rozvinula se diskuze o sepsání prohlášení a jeho podobě. Sepsáním byli pověřeni Václav Slavík, Čestmír Císař a Zdeněk Mlynář. Proti některým formulacím vystupovali především Biřak s Kolderem, argumentovali například tím, že by určitá slova mohla vyvolat nepřátelství (nejspíš také proto, že hráli o čas). Nakonec rozhodlo hlasování. „Pro navrženou formulaci [jsou] s. Dubček, s. Černík, s. Smrkovský, s. Barbírek, s. Kriegel, s. Piller, s. Špaček. Proti [jsou] s. Biřak, s. Kolder; souhlasí s obsahem, jsou za změnu formulace pro zveřejnění s. Rigo, a. Švestka.“¹⁴² Po schválení bylo prohlášení odesláno faxem na krajské a okresní výbory KSČ v českých zemích, do Bratislavy ÚV KSS a zpřístupněno sdělovacím prostředkům.¹⁴³

Ve dvě hodiny ráno přišel do budovy ÚV KSČ Bohumil Šimon (vedoucí tajemník Městského výboru KSČ v Praze). Dubčekovi navrhl: „... 1. svolat okamžitě poradu delegátů zvolených na XIV. mimořádný sjezd, 2. připravit generální stávkou, 3. připravit svolání komunistickým stranám celého světa“.¹⁴⁴ Poté bylo zasedání předsednictva ukončeno. Kolder, Biřak a Indra odjeli na sovětské velvyslanectví, Švestka do redakce Rudého práva, Piller do Středočeského kraje na Krajský výbor KSČ a Černík na schůzi předsednictva vlády. Dubček, Kriegel,

¹⁴⁰ http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/820_2.pdf citováno dne 9. 3. 2013

¹⁴¹ Tamtéž, citováno dne 9. 3. 2013.

¹⁴² Tamtéž, citováno dne 9. 3. 2013.

¹⁴³ POVOLNÝ, s. 93.

¹⁴⁴ SÍGL, s. 116.

Smrkovský, Špaček, Mlynář, Slavík, Sádovský a Šimon zůstali v zasedací místnosti, ostatní v kanceláři.¹⁴⁵

V plné pohotovosti bylo také ministerstvo vnitra. Plukovník Šalgovič vydal instrukce k zajištění televize a rozhlasu, ochrany budovy Hlavní správy státní a tajné bezpečnosti v Sadové ulici, zabezpečení provozu telefonní ústředny ministerstva vnitra a k zajištění letiště a následnému přerušení letecké dopravy. Náčelníci Krajských správ Sboru národní bezpečnosti (SNB) obdrželi dálnopisný rozkaz: vyhlásit 100% pohotovost příslušníků; z důvodu možného využití nepřátelskými silami obsadit televizi, rozhlas, pošty a vysílačky radioamatérů; navázat kontakt se správci sdělovacích prostředků a zajistit vysílání pouze přijatelných relací a zabezpečit budovy SNB, tak aby nemohly být zneužity nepřáteli.¹⁴⁶

* * *

Přibližně ve 23.30 hodin dorazil ministr Dzúr na Generální štáb, kde ho již očekávala vojenská rada. Vyslechl Rusova (náčelníka Generálního štábu) a nechal jej dokladovat situaci. Následně seznámil představitele vojenské rady Ministerstva národní obrany (VR MNO) s rozhodnutím neklást odpor a nebránit republiku silou. Vojenská rada Dzúrovo rozhodnutí za těchto podmínek respektovala a jeho návrh ve 24.00 přijala. *„Ministr národní obrany M. Dzúr vydává rozkaz pro všechna velitelství čs. armády, pro silniční sbor, pro vojenské akademie (Vojenská v Brně a Vojensko-politická akademie v Praze), vojenská učiliště a další druhy vojsk MNO. Nařizuje všechna vojska ponechat v kasárnách, štáby svazů a svazků povolát na pracoviště a neopouštět mírovou posádku, v žádném případě nepoužívat zbraně, sovětským vojskům na čs. území poskytnout maximální pomoc. Rozkaz velitelům 10. letecké armády*

¹⁴⁵ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 158– 159.

¹⁴⁶ SÍGL, s. 115.

*a 7. armády protivzdušné obrany nařizuje zákaz vzletu letounů a naopak zabezpečit přistávání sovětských letounů na letištích Brno a Ruzyně, zákaz jakékoli použití zbraně a sovětským vojskům poskytnout všestrannou pomoc.“*¹⁴⁷ Rozkaz byl odeslán útvarům Československé lidové armády (ČSLA) šifrovanou zprávou. Vojenská rada ani Džúr v době formulace rozkazu, nevěděli o prohlášení předsednictva ÚV KSČ. Společně již byli koordinováni generálem Jamščikovem. Bez souhlasů sovětských orgánů nemohli nic podniknout.¹⁴⁸

Ačkoliv si sovětští vůdci přáli okupaci bez krveprolití, nelze říci, že tomu tak bylo zásluhou intervenčních armád. Hlavní příčinou byl fakt, že ČSLA nekladla odpor a podvolila se rozkazům ministra Džúra. Sovětští velitelé i politici několikrát varovali československého ministra národní obrany – v případě, že by československá armáda nespolupracovala, byli připraveni použít bezohledný postup k likvidaci kontrarevoluce v Československu. Například maršál Grečko vyhrožoval Džúrovi: „...že ho osobně pověsí na nejbližší vrbě, bude-li během intervence vypálen proti postupujícím sovětským vojskům jediný výstřel“.¹⁴⁹

5.3 Nenásilný odpor a internace československých představitelů do Moskvy

21. srpna krátce před 2. hodinou se z otevřených přijímačů začala ozývat slova hlasatele Fišera: „*Všemu lidu Československé socialistické republiky*

Včera, dne 20. 8. 1968, kolem 23. h večer překročila vojska Sovětského svazu, Polské lidové republiky, Německé demokratické republiky, Maďarské lidové republiky a Bulharské lidové republiky státní hranice Československé socialistické republiky. Stalo se tak bez vědomí

¹⁴⁷ SÍGL, s. 114.

¹⁴⁸ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 154.

¹⁴⁹ PAUER, s. 190.

*prezidenta republiky, předsedy Národního shromáždění, předsedy vlády i prvního tajemníka ÚV KSČ a těchto orgánů. V těchto hodinách zasedalo předsednictvo ÚV KSČ a zabývalo se přípravou XIV. sjezdu strany. Předsednictvo ÚV KSČ vyzývá všechny občany naší republiky, aby zachovali klid a nekladli postupujícím vojskům odpor. Proto ani naše armáda, Bezpečnost a Lidové milice nedostaly rozkaz k obraně země. Předsednictvo ÚV KSČ považuje tento akt za odporující nejenom všem zásadám vztahů mezi socialistickými státy, ale za popření základních norem mezinárodního práva. Všichni vedoucí funkcionáři státu, KSČ i Národní fronty zůstávají ve svých funkcích, do nichž byli jako představitelé lidu a členy svých organizací zvoleni podle zákonů a jiných nařízení platných v Československé socialistické republice. Ústavními činiteli je okamžitě svoláváno zasedání Národního shromáždění, vlády republiky, předsednictvo ÚV KSČ svolává plénum ÚV KSČ k projednání vzniklé situace.*¹⁵⁰

Prohlášení ÚV KSČ sehrálo v následujících dnech klíčovou roli zejména při vzniku civilního protiintervenčního odporu československých obyvatel. I přesto, že v okamžiku jeho vysílání byl Fišerův hlas nakrátko umlčen (jelikož Hoffmann nechal vysílač vypnout), provolání předsednictva se šířilo rozhlasem po celé zemi i do světa, po drátě, který příslušní pracovníci odmítli vypnout.¹⁵¹

Nedlouho před úsvitem většina obyvatel ještě spala. Avšak nedaleko hlavních silnic v pohraničních oblastech probouzel československé občany z klidného spánku zvuk motorů armádních vozidel a housenkových pásů tanků. Obrovský příval bojové techniky směřoval od sovětských, polských, maďarských a německých hranic do nitra Československa. Také obyvatele Prahy přiváděl duniví zvuk letadel, přistávajících na ruzyňském letišti k oknům. Zanedlouho to nebyl

¹⁵⁰ BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, 21. srpen 1968, Praha 1990, s. 102.

¹⁵¹ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 135.

jen hluk letadel, ale i tanků a obrněných transportérů s jednotkami interventů, kteří krátce před 2. hodinou přistávali na ruzyňském letišti a směřovali do nitra pražských ulic.¹⁵²

Se začínajícím rozbřeskem začaly jednotky vysazované na ruzyňském letišti obsazovat jednotlivé instituce a centrální úřady – budovu ÚV KSČ, Generálního štábu československé armády, předsednictva vlády, ministerstva vnitra a Pražský Hrad.¹⁵³ Budovy Generálního štábu ministerstva národní obrany (GŠ MNO) se zmocnil prapor výsadkářů. Další jednotky obsadily budovu Ministerstva vnitra na Letné, jiné blokovaly přístup na Hrad. Zhruba ve 3.30 hodin bylo obsazeno i předsednictvo vlády. Kolem páté hodiny přijížděly intervenční jednotky k sídlu ÚV KSČ, kde byl již shromážděný dav s novináři. Část intervenčních jednotek okamžitě pronikla dovnitř budovy, ta zbylá se snažila střelbou do vzduchu zajistit dav. „*Jeden z výstřelů však zasáhl dvacetiletého chlapce do hlavy a ten padl mrtev. Smrkovský, který vše viděl z okna, stačil ještě zavolat Červoněnkovi, že prolitá krev padá na jejich hlavy...*“¹⁵⁴ Poté do místnosti vtrhla skupina ozbrojených parašutistů. Přítomným nařídila nemluvit, neopouštět místnost a netelefonovat (pro jistotu vytrhali telefonní kabely).¹⁵⁵

Po deváté hodině dorazil do budovy ÚV KSČ konvoj příslušníků KGB (Výbor stání bezpečnosti) a StB (Státní bezpečnost). „*...Jménem revoluční dělnicko-rolnické vlády A. Indry*“¹⁵⁶ zde zatkli československé stranické a státní představitele. Dubček, Kriegel, Smrkovský a Špaček byli krátce po 12. hodině naloženi do sovětských transportérů, které

¹⁵² BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, HÁJEK, Jiří, KURAL, Václav, MENCL, Josef, *Osm měsíců pražského jara 1968*, Praha 1991, s. 168–169.

¹⁵³ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 138.

¹⁵⁴ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 160.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 159–160.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 172.

je odvezly na letiště, odkud byli internováni na Zakarpatskou Ukrajinu k Užhorodu. K večeru byl zatčen také Černík se Šimonem.¹⁵⁷

Mezitím se Městský výbor KSČ v Praze pokoušel zkontaktovat všechny členy Krajského výboru KSČ (KV KSČ) a svolat na odpoledne poradu delegátů XIV. sjezdu KSČ. V hotelu Praha se postupně scházelo několik desítek členů ÚV KSČ ve snaze spojit se s Dubčekem, ale marně. Nakonec zveřejnili protiintervenční rezoluci, která byla k údivu všech podepsána i těmi představiteli, kteří byli původně proti reformnímu procesu.¹⁵⁸

* * *

V průběhu 21. srpna vyslovila vláda i Národní shromáždění jednoznačný souhlas s proklamací předsednictva ÚV KSČ. Skrze média zveřejnily vlastní stanoviska, jež byla předána vedení varšavské pětky. Intervenci jednoznačně odmítly a požadovaly ji za protizákonnou „*...odporující mezinárodnímu právu i zásadám socialistického internacionalismu*“,¹⁵⁹ uskutečněnou bez vědomí lidu československého národa a jeho ústavních orgánů. Také předsednictvo Okresního výboru KSČ (OV KSČ) vyslovilo souhlas s proklamací předsednictva ÚV KSČ. Současně schválilo své vlastní protiintervenční stanovisko a vyslalo delegáty na XIV. sjezd KSČ do Prahy.¹⁶⁰

Poté, co se zvatelé Biľak, Indra a Kolder uchýlili na sovětské velvyslanectví, byli spojeni telefonním rozhovorem s Brežněvem, který jim vytýkal nezdařilý převrat na zasedání předsednictva. Konkrétně se ptal „*...jak je možné, že marxisticko-leninské síly dopustily, aby*

¹⁵⁷ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 138.

¹⁵⁸ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 138–139.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 127.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 129.

SÍGL, s. 167–168.

kontrarevoluční síly mohly být na vrchu".¹⁶¹ Po vojenské stránce se intervence fakticky vydařila – obsazení země proběhlo bez odporu, „ ... avšak proti ozbrojené intervenci se zcela jednoznačně a kategoricky postavily na odpor všechny ústavní orgány naší republiky – NS, prezident, vláda – všechny orgány politického vedení naší země v čele s předsednictvem ÚV KSČ“.¹⁶² Nakonec se dohodli na původním plánu – vytvořit protiintervenční rolnicko-dělnickou vládu, která měla zajistit politickou legitimitu intervence.¹⁶³ Následoval telefonát Brežněva se Svobodou, během něhož Brežněv vystupoval jménem sovětského politbyra. Přesvědčoval Svobodu o důvodu, který je vedl k vojenské intervenci Československa o tom, že k tomuto kroku byli v podstatě donuceni, jelikož bylo více než zřejmé, že Československo scházelo z cesty socialistického vývoje. Dále jej ujišťoval, že nejsou okupanti, že budou chránit suverenitu Československa a v okamžiku kdy se „zdravé jádro“ ujme moci, vojska varšavské pětky odejdou ze země. Svoboda argumentoval tím, že jako vrchní velitel Československé socialistické armády měl být informován. Předpokládal, že po jednáních v Čierné nad Tisou a v Bratislavě budou opatření složitá avšak bez použití ozbrojené síly.¹⁶⁴

Kolem 10. hodiny přijeli zvatelé Biľak, Indra, Kolder za přítomnosti „zázračně uzdraveného“ Lenárta na Pražský hrad. Cílem jejich návštěvy bylo přesvědčit prezidenta Svobodu o vytvoření univerzálního orgánu, který by se ujal vedení státu. Jednání skončilo bezvýsledně. Skupinu zvatelů pověřil vypracováním konkrétních návrhů s tím, že příštího dne je předloží. Krátce po odjezdu Kolderovy skupiny přijela na Hrad vládní delegace vedená ministryní Boženou Machačovou. V průběhu jednání Machačová informovala prezidenta o současném stavu vlády a o tom,

¹⁶¹ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 141.

¹⁶² BENČÍK, DOMAŇSKÝ, *21. srpen 1968*, s. 42.

¹⁶³ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 137.

¹⁶⁴ Tamtéž.

že je rozhodnuta vykonávat svou práci i nadále. Obrací se na prezidenta s žádostí o podporu. Reakce Svobody na vyjádření podpory stávající vládě byla velmi nejistá. Nelze říci, že byla vyřčena z jeho úst jasná odpověď, ale připustil, že neučiní žádného rozhodnutí bez konzultace s ní. O předchozím jednání neřekl ani slovo. „*V Průběhu celé diskuze bylo možné vyzorovat, že Svoboda jedná pod vlivem přesvědčení (či alespoň mylné informace), jakoby Černík i Dubček na své funkce rezignovali.*“¹⁶⁵ Poté co jej Borůvka ujistil o tom, že Černík nerezignoval, bylo zřejmé, že se mu ulevilo. Nakonec souhlasil, aby vláda za předsednictví Machačové pokračovala ve své činnosti.¹⁶⁶

K večeru do hotelu Praha, kde se scházeli členové ÚV KSČ a také delegáti XIV. sjezdu, dorazila skupina konzervativců. Následovala otevřená diskuze, jejímž výsledkem bylo svolání delegátů XIV. sjezdu a kompromisní rezoluce, která nabádala ke spolupráci s okupanty. Nutno dodat, že rezoluce byla odmítnuta všemi Krajskými výbory KSČ.¹⁶⁷

* * *

21. srpna krátce po probuzení mnozí občané Československa s výjimkou těch, které hluk přesouvajících se kolon a letadel nevzbudil již dříve, nalézali pod okny svých domů nákladní vozy plné vojáků, obrněné transportéry a tanky. Zpočátku se domnívali, že jde o vojenské cvičení, což by nebylo zas tak neobvyklé. Avšak po zapnutí radiových přijímačů zjistili, že se nejednalo o československé vojáky, ale o armádu pěti zemí Varšavské smlouvy. Lidé byli šokováni, nechápali, jaký důvod vedl Sovětský svaz k okupaci jejich země.

Informace o okupaci se začaly mezi lidmi šířit již krátce po půlnoci. V Praze vyvolala invaze všeobecné pozdvižení. Již od 3.00 hodiny se lidé

¹⁶⁵ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 175.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 174–175.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 176.

shromažďovali v ulicích města. Nejen v metropoli, ale i v dalších československých městech vycházeli lidé do ulic, k budovám rozhlasů a na náměstí. Vzhledem k tomu, že regulární obrana země za použití armády nepřípadala v úvahu, sváděli boj s okupanty formou celonárodního odporu československé sdělovací prostředky a samotní občané. „*Proti invazi tanků a samopalů se postavila invaze slov a gest*“.¹⁶⁸ Československý rozhlas, tisk a televize sváděly v ranních hodinách úspěšnou bitvu s informačními zdroji okupantů, jejichž nově vzniklý vysílač „Vltava“ působící z Drážďan vysílal na vlnové délce 210 metrů špatnou češtinou s německým přízvukem klamné informace o „internacionální pomoci“. Noviny, které právě vycházely v Berlíně, Sofii, Varšavě, Budapešti a Moskvě jej představovaly jako novou pokrokovou stanici zahajující provoz v Československu.¹⁶⁹ Lživé informace byly mezi československé obyvatelstvo šířeny také prostřednictvím letáků, jež snášely na zem helikoptéry interventů. Jednalo se o klamné zprávy Tiskové agentury Sovětského svazu (TASSu).¹⁷⁰ I přesto redakce deníků, Československá televize či rozhlasová síť fungovala a informovala veřejnost i v těch nejvzdálenějších místech Československa.

Ačkoliv byl provoz rozhlasu krátce po odvysílání provolání ÚV KSČ na příkaz Hoffmanna zastaven, ve 4. 30 hodin zahájil Československý rozhlas v Praze normální ranní provoz. Vysílal prohlášení československému lidu a informoval jej o průběhu intervence. V následujících relacích byly do země i celého světa šířeny rezoluce na obranu reformního procesu a prohlášení, jež odmítala ozbrojenou intervenci. Československý rozhlas vysílal několik výzev lidu a jeho prostřednictvím byly svolávány schůze NS, vlády, státních a stranických představitelů.¹⁷¹ Za těchto podmínek se stal rozhlas nejenom zdrojem

¹⁶⁸ KOUDELKA, s. 16.

¹⁶⁹ VANČURA, s. 75.

¹⁷⁰ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 161.

¹⁷¹ Tamtéž.

informací, ale také „...neformálním koordinátorem jednání čs. lidu a jeho nejvyšších orgánů“. ¹⁷² Československý rozhlas byl „...ať již přímo nebo zprostředkovaně – koordinátorem a organizátorem pasivního odporu proti interventům“. ¹⁷³

Krátce před sedmou hodinou ranní bylo zahájeno vysílání Československé televize v Praze. Jelikož byl Petřínský vysílač obsazen intervenčními vojsky, vysílal vysílač Cukrák, nacházející se na 411 metrů vysokém vrchu směrem z Prahy na Strakonice. ¹⁷⁴ V 8.12 hodin odvysílala Československá televize prohlášení presidia Československé akademie věd (ČSAV), které se sešlo krátce před sedmou hodinou na mimořádném zasedání v Praze. Čeští a slovenští vědci jednoznačně podpořili Dubčekovo vedení, prezidenta republiky a Černíkovu vládu. Odsoudili okupaci, kterou vnímali jako hrubé porušení zásad mezinárodního práva. ¹⁷⁵ V ranních hodinách vycházela také zvláštní vydání hlavních československých deníků s rezolucí předsednictva ÚV KSČ. Například redakční kolektiv Rudého práva otiskl i své vlastní provolání: „...v této vážné hodině stojí bez výhrad za předsednictvem ústředního výboru Komunistické strany Československa a ztotožňuje se s jeho prohlášením k vzniklé situaci. Obracíme se na všechny československé komunisty, na všechny občany Československé socialistické republiky. Soudruzi, občané! V této vážné chvíli našich dějin nic není tak zapotřebí jako to, abychom všichni zachovali důstojný klid a rozvahu. Je to jediná možná cesta, jak vytvořit podmínky pro urychlenou likvidaci vzniklé situace. Prokažme, že československý lid je s to vyřešit si své životně závažné problémy samostatně, s klidnou rozvahou, s důstojností a smělostí, kterou již nejednou ve své historii prokázal.“ ¹⁷⁶

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 127.

¹⁷⁴ SÍGL, s. 139.

¹⁷⁵ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/CK/CK2.pdf> citováno dne 20. 3. 2013

¹⁷⁶ Rudé právo, 21. 8. 1968, XLVIII/231, s. 1.

Jednoznačně odmítavé stanovisko ke stalinskému konceptu politiky a intervenci vojsk varšavské pětky bylo součástí kolektivního vědomí československé veřejnosti během srpnových dnů.¹⁷⁷ Vznikaly spontánní projevy nejrůznějších forem – například satirické texty, anonymní písně, anekdoty, nápisy a hesla na budovách, zdech výlohách či sloupech. Srpnová okupace 68 byla československou veřejností často ztotožňována s okupací 38. Národní vědomí v nich shledávalo podobnost. Lidé vymýšleli hesla a nápisy s nimi spojované. Například: „*Mnichov 1938 – Moskva 1968*“;¹⁷⁸ „*Přežili jsme Hitlera, přežijem i Brežněva*“;¹⁷⁹; „*Varšavský Mnichov!*“;¹⁸⁰ „*1939 Hácha, Moravec – 1968 Indra, Biřak, Kolder!*“.¹⁸¹ Dokonce někteří odvážlivci běhali mezi tanky a obrněnými vozidly s vědry bílé barvy a malovali na ně svastiky a další nacistické symboly. Také proti zvatelům byla vymýšlena nejrůznější hesla a říkanky – například: „*Ani vindru za zrádce Indru!*“¹⁸²; „*Koldere, Koldere, nikdo to ti nežere*“.¹⁸³; „*Počkej Biřaku, ty dostaneš do fraku!*“.¹⁸⁴ Avšak kromě zrádců, si československé povědomí vytvářelo také hrdiny: „*Dubček, Svoboda – to je vůle národa*“;¹⁸⁵ „*Dubček vás nevolal, táhněte za Ural!*“;¹⁸⁶ „*Smrkovský a Dubček, Černík sedí někde v cele, ve chlebě jim pošlem pilník, ať je máme v čele*“.¹⁸⁷

Jedním z dalších projevů nesouhlasu československého národa s okupací se stala tzv. „anonymní města“. Tato forma odporu měla výrazným způsobem zkomplikovat nebo pokud možno znemožnit

¹⁷⁷ PECKA, Jindřich, *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969*, Praha – Brno 1993, s. 9.

¹⁷⁸ KOUDELKA, s. 16.

¹⁷⁹ PECKA, s. 62.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 59.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Tamtéž, s. 53.

¹⁸³ Tamtéž, s. 54.

¹⁸⁴ KOUDELKA, s. 16.

¹⁸⁵ PECKA, s. 57.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 60.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 63.

orientaci okupantům, kteří se v neznámém prostředí obtížně orientovali. Názvy měst a obcí, úřadů, ulic a ukazatelů byly přemazány, tak aby nebyly vidět, nebo vyměněny – případně otočeny jiným směrem.¹⁸⁸ Tento způsob obrany byl zpočátku velice účinný. Součástí „bojů“ s intervenčními jednotkami se staly rovněž živé barikády, stávky a demonstrace, odmítání spolupráce a jakékoli pomoci. Kromě toho byl nesouhlas vyjadřován obrovským počtem rezolucí, stanovisek, proklamací státních, stranických a společenských organizací, úřadů, ústavů a závodů. Texty těchto prohlášení byly zpravidla posílány do Československého rozhlasu v Praze, případně krajským rozhlasovým stanicím či regionálnímu a ústřednímu tisku.¹⁸⁹

„Proti chladné oceli stál najednou český humor, který podle Vladislava Vančury neznamena jen prostý smích, ale poznání. Humor je názor. ...Je odvěkým útočištěm v tragicky vychýlených dobách, projevem demokratismu a svobodmilovnosti i zbraní nezlomených. Má v sobě přes všechny rozdíly historických kontextů nesmrtelnost přitakavého lidství a nekonečnost protioficiálního postoje. Je obranou látkou proti bezpráví, která dokáže vážnou situaci posunout do polohy komična. ...Jestliže vtip odkrývá nedostatky světa, humor pomáhá dostat se přes ně. ...Tak se tragédie mění v humor, aby člověk přežil.“¹⁹⁰

Nesouhlas a odpor k intervenci byl patrný u všech generací a vrstev většiny národa. Neozbrojený boj československých občanů s okupanty měl mnoho forem. V prvních dnech okupace bylo úsilí československého národa koncipováno ve snaze intervenční jednotky přesvědčit slovy a argumenty o tom, že zde žádná kontrarevoluce realizována nebyla. Československá veřejnost si ovšem brzy uvědomila, že diskuze a dialogy s okupanty mohou vést k utvrzení, že vojka

¹⁸⁸ KOUDELKA, s. 16.

¹⁸⁹ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 162.

¹⁹⁰ PECKA, s. 9.

varšavské pětky jsou v zemi vítána. Z toho důvodu byl postoj přesvědčování rázem nahrazen pasivní resistencí. V následujících dnech vojenské intervence pěti koaličních zemí byli okupanti ignorováni, náměstí a veřejná prostranství opouštěna protestujícími davy a vyklizena.¹⁹¹

* * *

Jestliže měla intervence vést k rozdělení československé společnosti a zmatení národa, lze konstatovat, že tento záměr se okupačním státům zjevně nevydařil. Dle celonárodních průzkumů bylo odmítnutí okupace téměř sto procentní. *„Toto naprosté a jednoznačné odmítnutí vnější agrese bylo určujícím momentem politického morálního postoje stranických a státních institucí, velkých společenských organizací i civilního obyvatelstva.“*¹⁹² Zásadou civilního odporu bylo zabráněno nástupu kolaborantské vlády, centra odporu se neocitla v izolaci, došlo ke sjednocení a semknutí československého národa, jehož vůle k obraně dosažených svobod byla posílena, veškerá snaha o zastrahování obyvatelstva byla neúčinná a propaganda armád varšavské pětky byla zmařena, díky čemuž se nepodařilo legitimizovat vojenský vpád.¹⁹³ Politické plány varšavské pětky se hroutily již na začátku operace – konzervativním silám „zdravého jádra“ se nepodařilo získat většinu předsednictva, Hoffmannovi uveřejnit v rozhlase „zvatelské prohlášení“, Sulkovi pro změnu v Československé tiskové kanceláři (ČTK) a Švestkovi v redakci Rudého práva.¹⁹⁴ Skutečnost, že intervence ztroskotala na politické úrovni, stavěla státy varšavské pětky do slepé uličky. Zbývaly jim pouze dvě možnosti – zavést přísný okupační režim nebo – najít politické východisko na bázi reálného posouzení

¹⁹¹ KOUDELKA, s. 16.

¹⁹² PAUER, s. 225.

¹⁹³ PAUER, s. 234.

¹⁹⁴ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 138.

poměru sil v Československu.¹⁹⁵ „Nekompromisní civilní odpor se projevil jako účinná protizbraň, která proti SSSR zpětně uplatnila moment překvapení, vyvolaný vpádem, a donutila jej, aby se vzdal svého plánu a začal improvizovat.“¹⁹⁶

¹⁹⁵ PAUER, s. 235.

¹⁹⁶ Tamtéž.

6. DOPADY INTERNACIONÁLNÍ POMOCI ČESKOSLOVENSKU

6.1 Vysočanský sjezd

22. srpna dokončovala vojska varšavské pětky okupaci Československa. Okupanti obsazovali místa, která ještě zabrána nebyla – například Státní banky, Československou akademii věd, budovy Československé tiskové kanceláře, tiskárny, redakce časopisů, rozhlasová a televizní studia či spojovací uzle. Intervenční jednotky se i nadále snažily odzbrojovat československou armádu (příkaz generála Pavlovského o neozbrojení pod podmínkou, že československé jednotky nebudou klást odpor, byl doručen až v 13.30 hodin). Československá veřejnost nadále pokračovala v civilním odporu proti okupaci a nejrůznějšími formy demonstrací a protestů vystupovala na obranu reformního procesu a jeho vedení. Vláda a její orgány nezůstávaly netečné. Výzvami a rezolucemi vyjadřovaly nesouhlas s okupačním aktem pěti koaličních států.¹⁹⁷

Patrně jednou z rozhodujících událostí (společně s neúspěšným pokusem zvatelů a okupantů vytvořit revoluční dělnickorolnickou vládu a tím zajistit politickou legitimitu intervence) bylo předčasné uskutečnění mimořádného XIV. sjezdu KSČ, původně plánovaného na září.¹⁹⁸ Od brzkých ranních hodin se v Praze na Vysočanech v závodní jídelně podniku ČKD Elektrotechnika začali scházet delegáti a organizátoři mimořádného XIV. sjezdu. Krátce po desáté hodině byla zahájena porada za přítomnosti téměř tisícovky delegátů. V průběhu jednání toto číslo vzrostlo. Z 1543 nominovaných členů strany se jej zúčastnilo 1219.¹⁹⁹ Ze Slovenska se však do Prahy zprvu dostalo pouze pět členů. Ostatní slovenští delegáti se s rozličných důvodů nedostavili nebo přicestovali až další den. Například „...řada delegátů, vedených dr. Husákem

¹⁹⁷ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 178–179.

¹⁹⁸ BENČÍK, *Operce „Dunaj“*, s. 144.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 151–152.

a dr. Colotkou, byla zadržena okupanty u Břeclavi.²⁰⁰ Mezi účastníky sjezdu byli také představitelé československé armády, vlády a Národního shromáždění. Ochranu měly na starost Lidové milice.

Po zahájení porady bylo přijato usnesení, aby se stávající jednání změnila ve sjezd. Přítomní byli informováni o průběhu zasedání předsednictva ÚV KSČ (20. srpna) a o jednáních uskutečněných v hotelu Praha (21. srpna).²⁰¹ Jelikož v průběhu zasedání hrozilo kdykoli nebezpečí prozrazení, byly z bezpečnostních důvodů pojednány, jen ty nejdůležitější otázky. Sjezd přijal: 1. „*Prohlášení mimořádného XIV. sjezdu KSČ občanům ČSSR*“; 2. „*Výzvu delegátů mimořádného XIV. sjezdu KSČ komunistickým stranám světa*“; 3. „*Prevolanie ku slovenským komunistom a slovenskému národu*“.²⁰² V průběhu sjezdu byla dále sepsána výzva občanům a mládeži a dopis Alexandru Dubčekovi, ve kterém delegáti sjezdu vyjádřili vděčnost a protest proti jeho věznění a ostatních československých představitelů. V závěru Dubčekovi oznámili, že byl zvolen do nového ústředního výboru.²⁰³

Mimořádný XIV. sjezd Komunistické strany Československa byl ukončen v pátek 23. srpna v časných ranních hodinách. Výsledkem sjezdu byl nově zvolený ÚV KSČ a Ústřední kontrolní a revizní komise ÚV KSČ. Delegáti sjezdu plně podpořili reformní politiku Dubčekova vedení, potvrdili rozhodnutí nadále uskutečňovat myšlenky Akčního programu, a pokračovat tak v demokratickém socialismu. Sjezd přijal prohlášení, v němž ostře vystoupil proti vojenské intervenci a vyzval vojska varšavské pětky k odchodu z Československa. Rovněž vyzval

²⁰⁰ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/CK/CK3.pdf> citováno dne 10. 4. 2013

²⁰¹ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 151–152.

²⁰² <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/CK/CK3.pdf> citováno dne 10. 4. 2013

²⁰³ Tamtéž, citováno dne 10. 4. 2013.

československou veřejnost k hodinové generální stávce, jež byla provedena 23. srpna od 12. hodin.²⁰⁴

* * *

Za této situace hledal prezident Svoboda možné východisko z nelehké situace v ústupcích. Rozhodl se odjet do Moskvy a vyjednávat s Brežněvem s tím, že po jednáních přiveze zpět do Československa internované členy předsednictva, kteří po návratu domů měli ze svých funkcí neprodleně odstoupit. Bez souhlasu parlamentu odcestoval Svoboda na jednání společně s Biřákem, Pillerem a Indrou, které si sám přizval. Národní frontu pak reprezentoval ministr spravedlnosti Bohuslav Kučera. Výběr delegátů vlády padl na Gustáva Husáka a Martina Dzúra. Lze konstatovat, že tímto rozhodnutím prezident ignoroval závěry XIV. sjezdu KSČ. *„Jeho postoj a činnost v dramatických srpnových dnech však také dokumentují, že postupně zcela jednoznačně akceptoval opodstatněnost kritiky ze strany Brežněva a varšavské pětky na adresu reformního procesu a jeho vůdců. Značnou dávku pochopení projevil dokonce i pro samotnou intervenci.“*²⁰⁵ V tomto směru se výrazně měnil i jeho postoj k celému reformnímu vedení a Dubčekovi samotnému.

6.2 Moskevská jednání

Z vojenského hlediska se sice okupace vydařila avšak z politického již nikoli. Proto bylo nezbytné, aby iniciátoři okupace (Brežněv, Gomulka, Kadár, Ulbricht a Živkov) našli novou politickou taktiku. Není tedy překvapením, že s dychtivostí uvítali Svobodův návrh odjezdu s vlastní delegací do Moskvy za účelem jednání. Svoboda nabídl Moskvě

²⁰⁴ Tamtéž, citováno dne 10. 4. 2013.

Svobodné slovo, 24. 8. 1968, XXIV/233, s. 1.

BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 152–153.

BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 142.

²⁰⁵ BENČÍK, *Rekviem za Pražské jaro*, s. 192.

vyjednávat, ovšem na oplátku požadoval propuštění internovaných s tím, že Černík s Dubčkem podají pak možná sami demisi.²⁰⁶

23. srpna odletěla československá delegace v čele s prezidentem Svobodou, konzervativci Biřákem, Indrou a Pillerem, ministrem spravedlnosti Kučerou a ministrem obrany Dzúrem – sovětským letadlem do Moskvy. Cestou přistáli v Bratislavě, kde přistoupil místopředseda vlády Husák. Krátce před tím byli Dubček s Černíkem, letecky dopraveni do Kremli.²⁰⁷ Po příletu byl Dubček postaven před kremelskou čtyřku – Brežněva, Kosygina, Podgorného a Voronova (o něco později i Černík). Jako první se slova ujal Brežněv, jenž se „snažil“ nalézt co nejpříjemnější řešení. Vysvětlil Dubčkovi, co vedlo pěti zemí k radikálním opatřením (respektive nesplnění závazků z Čierné nad Tisou a Bratislavy). Poté se slova ujal Dubček, jenž se snažil těmto argumentům odolávat – „...odmítal obvinění čtyřky na adresu reformního procesu, odmítal opodstatněnost intervence, nebál se ji označit za politickou chybu a tragédii nejen pro Československo, ale i pro celé mezinárodní dělnické hnutí, obhajoval XIV. sjezd, odmítal jednat a přijímat jakékoli rozhodnutí bez účasti dalších členů čs. vedení...“.²⁰⁸ Černík se do diskuze téměř nezapojoval, avšak podařilo se mu vyslovit zpochybnění XIV. sjezdu. Absurditu a ironii jednání lze demonstrovat na okamžiku, ve kterém Dubček vylíčí svůj psychický stav. „*Jsem v takovém rozpoložení – vojáci, po celou dobu pod namířenou zbraní, po sedm hodin jsem nemohl opustit auto, z obou stran automaty, obrněné vozy. Myslíte, že to bylo lehké? Brežněv: Měli jsme na zřeteli bezpečnost. Kosygin: O to se můžeme hádat. Ale přitom není o co. Přijel jsem do Karlových Varů a vy jste mi*

²⁰⁶ BENČÍK, V *chapadlech kremelské chobotnice*, s. 154–155.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 155–156.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 156.

*přidělili pět lidí s ochranky. Nevzrušoval jsem se. Naopak jsem jim byl vděčen.*²⁰⁹

Po příletu a ubytování československé delegace, byly v Kremlu zahájeny první diskuze s Indrou. Brežněv, Kosygin a Podgornyj od něj očekávali odůvodnění, proč jejich plán ztroskotal. Sháněli se taktéž po Biľakovi. Teprve poté došlo na rozhovor s prezidentem Svobodou – nejprve s Brežněvem a následně s celým sovětským vedením. Zhruba v 19 hodin začaly rozhovory obou skupin – za Československo se schůze zúčastnili Svoboda, Biľak, Indra, Piller, Dzúr, Husák, Kučera a velvyslanec Koucký (Dubček s Černíkem nebyli pozváni) – za sověty Brežněv, Kosygin, Podgornyj, Voronov, Grečko, Gromyko, Poljanskij, Kiriljenko, Katušev, Suslov, Šeljepin a Ponomarjov. Setkání zahájil Brežněv. Upozornil na chyby reformního vedení a hrozby kontrarevoluce. Kromě kritiky Dubčeka zpochybnil také do XIV. sjezdu KSČ, který považoval za nelegální. Připustil propuštění Dubčeka, Černíka a Smrkovského, ovšem pod podmínkou, že budou plnit závazky z Čierné nad Tisou a že sjezd prohlásí za nelegální. Pakliže tak neučiní, nebude to možné. Na závěr dodal, že nepřipadá v úvahu, aby vojska odešla jen tak. Po Brežněvovi se slova ujal Kosygin, dle něhož Sovětský svaz nemohl netečně přihlížet, jak se Československo vydalo na cestu kapitalismu. Obhajoval intervenci a odsoudil sjezd. Podle něj byly pouze dvě možnosti – dohoda anebo válka. Za československou delegaci vystoupil jako první Husák. Souhlasil, že v polednovém vývoji byly umožněny chyby, ale podle něj československé vedení mělo dostatečné prostředky k tomu, aby je vyřešilo samo. Husákova slova nebyla sovětským vedením přijata příliš příznivě, spíše naopak. Následovala další kritika reformního vedení, vysočanského sjezdu či rozhlasu. Vzápětí poté vyslovil svůj názor také Biľak, který shledal mimořádný XIV. sjezd KSČ nelegálním a žádal o odložení chytaného sjezdu KSS, jenž se měl

²⁰⁹ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/823.pdf> citováno dne 12. 4. 2013

uskutečnit 26. srpna. Po tomto vystoupení byla schůze přerušena.²¹⁰ V noci byli převezeni do Kremlo také Dubček s Černíkem, kde se mohli setkat s prezidentem a ostatními.

Dopoledne 24. srpna se konala porada za účasti Brežněva, Podgornyjho, Kosigyna, Živkova, Kadára, Ulbrichta, Velčeva, Fockeho, Komocsina, Stopheho, Honeckera, Kliszky, Cyrankiewiczze a Gomulky. Během schůze informoval Biľak představitele varšavské pětky o jednání československé delegace a o jednotlivých postojích každého člena. Biľak zde působil v roli zpravodaje – donašeče. Stěžejním bodem schůze bylo hodnocení současného stavu v Československu a hledání možných východisek, jež by zvrátila politický neúspěch intervence.²¹¹

24. srpna byli z Užhorodu do Moskvy dopraveni také Smrkovský, Špaček, Šimon a Kriegl. Na další jednání byli přizváni všichni s výjimkou Kriegla. Po příjezdu byli Smrkovský, Šimon a Špaček předvoláni před Brežněva, Podgorného a Kosygina. Čekalo je téměř to samé, co Dubčeka a Černíka. V odpoledních hodinách se v Kremlo sešli také Svoboda, Podgornyj, Ponomarjov a Kosygin. Pokoušeli se Svobodu přesvědčit, aby odcestoval zpět do Československa a vrátil se až k podpisu protokolu. Avšak prezident se nemohl vrátit bez těch, které slíbil přivést. Ještě večer se uskutečnila diskuze československých představitelů, která byla ukončena bez konkrétních dohod.²¹²

25. srpna přiletěli do Moskvy Lenárt, Švestka, Jakeš, Rigo, Barbírek a Mlynář. Krátce po té byla uskutečněna porada předsednictva ÚV KSČ, jejímž řízením byl pověřen Černík (Kriegel byl izolován, Indra nemocný, Dubček se odmítal zúčastnit a Biľak často odbíhal na jednání se Sověty). V první části diskuze se hovořilo o situaci v Československu, o které informovali přítomné zejména Mlynář s Jakešem. Bylo zřejmé, že

²¹⁰ http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/823_1.pdf citováno dne 12. 3. 2013

²¹¹ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 161–163.

²¹² Tamtéž, s. 165–166.

československá delegace bude muset přistoupit ke kompromisu. Dle Černíkových záznamů se společně s Dubčekem, Svobodou a Smrkovským dohodli, že nepřipustí, aby připravovaná dohoda obsahovala: „ ...1. Charakteristiku situace v Československu jako kontrarevoluční; 2. Ústup od prohlášení předsednictva ÚV KSČ z 21. srpna odmítajícího okupaci; 3. Žádné uznání, že Československo bylo ohroženo vstupem vojsk NATO, že tím byl ohrožen socialismus ve střední Evropě a že vzniklo nebezpečí anulování výsledků druhé světové války; 4. Likvidaci Akčního programu“.²¹³

Sepsáním československého návrhu dohody byli pověřeni Mlynář, Špaček a Šimon. Téhož dne se konala schůze představitelů varšavské pětky, která návrh československé delegace jednoznačně odmítla a rozhodla, že sepsáním konceptu se ujme sama. Výsledkem bylo to, že sovětská strana předložila Čechoslovákům svůj protokol. Za sovětskou stranu se k jeho projednání zapojili Kosygin, Ponomarev a Suslov, za československou Husák, Mlynář a Šimon s tím, že v jeho průběhu se do debaty připojili další.

Československá delegace byla rázem rozdělena dva tábory – na ty co chtěli dokument podepsat a na ty co váhali. Proto zasáhl samotný prezident: „Zase jen žvaníte a žvaníte. Už jste se dožvanili k tomu, že máte obsazenou zemi! Tak se už chovejte podle toho a jednejte. Já už jsem v životě viděl hory mrtvých a nedopustím, aby kvůli vašim řečem zahynuly tisíce lidí!“²¹⁴

26. srpna bylo v 16.00 hodin zahájeno poslední jednání mezi československou delegací a sovětským vedením v Kremlu. Za Československou socialistickou republiku byli přítomni: Svoboda, Dubček, Černík, Smrkovský, Mlynář, Lenárt, Husák, Biřák, Barbírek,

²¹³ Tamtéž, s. 172.

²¹⁴ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 218.

Špaček, Piller, Jakeš, Švestka, Šimon, Rigo, Dzúr, Kučera a Koucký; za Sovětský svaz: Brežněv, Kosygin, Podgornyj, Voronov, Poljanskij, Kirilenko, Šeljepin, Šelest, Katušev, Suslov, Semjonov, Gromyko, Grečko a Ponomarjov. Vzhledem k tomu, že si Brežněv nepřál úvodní proslovy, byl na počátku jednání rozdán návrh protokolu. Avšak ke slovu se přihlásil Černík. I přes Brežněvovu nelibost jej nechali promluvit. Jeho vystoupení mírně obhajovalo polednový proces a odmítalo obvinění reformistů z pravicového smýšlení. Vyjadřovalo ochotu vyřešit situaci anulací XIV. sjezdu a plněním závazků z Čierné nad Tisou a z Bratislavy. Černík současně požadoval stažení intervenčních jednotek z měst a vesnic.²¹⁵ Po Černíkově vystoupení předložil Brežněv otázku, zda někdo z přítomných má nějaké výhrady či připomínky k první straně textu. Na tuto otázku reagoval Dubček, požadavkem, aby do protokolu byl zahrnut i československý návrh. Dále pokračoval obhajobou reformního procesu a odmítnutím intervence. Poté co skončil, se o slovo přihlásil rozčilený Brežněv. Jeho proslov byl značně kritický k reformnímu procesu a obzvláště k Dubčekovi. Následovalo vystoupení Kosygina, jež bylo ještě razantnější, a Podgorného, který vyjádřil souhlas s předchozími projevy svých kolegů. Posléze se politbyro v čele s Brežněvem zvedlo a odešlo z jednacího sálu.

Po delší přestávce se politbyro vrátilo zpět. Československá delegace byla zmatená a nebyla daleko od rezignace. „*To bylo zřejmé i z úvodního prohlášení G. Husáka: O dokumentu jsme diskutovali, chceme jet domů a hovořit stejným jazykem. Víme, že to nebude snadné.*“²¹⁶ Nakonec po vášnivých debatách a snaze protestů, bylo zahájeno jednání o jednotlivých bodech protokolu. Po jeho odsouhlasení přišlo na řadu projednávání o komuniké.

²¹⁵ <http://www.68.usd.cas.cz/files/dokumenty/edice/826.pdf> citováno 12. 4. 2013

²¹⁶ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 182.

Ve 22.45 hodin moskevského času byly podepsány oba schválené dokumenty – „Komuniké o sovětsko-československých rozhovorech“ a „Protokol o rozhovorech delegace SSSR a ČSSR“.²¹⁷ Nyní se československá delegace mohla vrátit zpět do vlasti. Po dramatickém přemlouvání Brežněva, který nejprve nechtěl připustit, aby se do Československa vrátil také Kriegel (do té doby vězněný, jelikož odmítl podepsat protokoly) – odstartovalo 27. srpna mezi druhou a třetí hodinou ranní sovětského času letadlo, na jehož palubě byla kompletní delegace československých představitelů včetně původně internovaných (s výjimkou Indry, který onemocněl a byl nucen zůstat).

Po návratu z Moskvy (27. srpna) promluvil Dubček k československé veřejnosti. V úvodu svého projevu poděkoval za projev důvěry, který československá veřejnost vložila do něj a ostatních, na něž čekaly. „...*Zdůraznil nutnost konsolidace a normalizace, jež se projeví dočasnými opatřeními omezujícími dosažený stupeň demokracie a svobody projevu. Žádal o disciplínu, uvědomělou kázeň a obnovení pořádku. A to vše kvůli tomu, aby bylo možné pokračovat v reformním kurzu Pražského jara.*“²¹⁸ I přes porážku si Dubčekovo vedení udrželo sympatie, autoritu a podporu československého národa. Srpnová intervence ukončila reformní proces Pražského jara, jenž nahradila represivní opatření normalizace.

* * *

Moskevský protokol bývá velice často charakterizován, jako zrada, kapitulace, kompromis či politická sebevražda.²¹⁹ „*Nezakládal sice ztrátu území nebo dokonce likvidaci státu, ale vměšoval se do správy věcí českého i slovenského národa způsobem, který znamenal podstatnou*

²¹⁷ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 186.

²¹⁸ KOUDELKA, s. 17.

²¹⁹ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 183.

PAUER, s. 276.

*ztrátu jeho suverenity a který hluboce urážel důstojnost Čechů i Slováků.*²²⁰ Nebylo náhodou, že československá veřejnost s ním, jako s přísně tajným dokumentem, nebyla oficiálně seznámena. „*Nebyl v souladu s československou ústavou, ani s mezinárodním právem, neodpovídal ani politické situaci v okupované vlasti.*“²²¹ Dokonce ani členové ÚV KSČ s ním nebyli doslovně obeznámeni. Na schůzi uskutečněné 31. srpna jim byl představen pouze v podobě jakéhosi stručného výkladu. Přece však československý národ pochopil jeho podstatu – o čemž svědčí i některá hesla: „*...Odmítáme moskevský diktát! – Tam, kde končí charakter, čest a inteligence, tam začala moskevská jednání. – V moskevské dohodě tekly fráze, v naší vlasti krev.*“²²²

Moskevský protokol byla dohoda o patnácti bodech, v níž byly zakotveny povinnosti Československa. Českoslovenští představitelé museli přistoupit na řadu opatření, která byla v rozporu s jejich postoji a stanovisky. Museli anulovat vysočanský sjezd, chránit konzervativní síly, které již od samého počátku brojily proti reformnímu hnutí, zavést řadu opatření vůči československým sdělovacím prostředkům. Stáhnout žádost z Rady bezpečnosti OSN k prošetření československé otázky – čímž fakticky uznali povinnost socialistických států bránit socialismus. Sovětské vedení si zajistilo možnost zásahu do vnitřní i zahraniční politiky Československa. A nakonec se československá delegace musela zavázat ke slibu utajení textu dohody a věčného přátelství se Sovětským svazem.²²³

Moskevská jednání, která se uskutečnila od 23.–26. srpna, měl plně ve své režii Brežněv. Stručně řečeno jednalo se o celou řadu

²²⁰ BENČÍK, *Rekvie za Pražské jaro*, s. 224.

²²¹ Tamtéž.

²²² KOUDELKA, s. 17.

²²³ PAUER, s. 277–280.

BENČÍK, DOMAŇSKÝ, s. 116–120.

rozhovorů mezi reprezentanty varšavské pětky, československou delegací a jejími zatčenými představiteli, kteří se v průběhu jednání na Brežněvův pokyn stali při „rovnoprávném jednání“ partnery.²²⁴ Okolnosti, které konferenci v Moskvě doprovázely, byly velice obtížné a složité. Je důležité uvědomit si, že v průběhu jednání byli českoslovenští představitelé pod neustálým tlakem. Československou republiku okupovala půlmilionová intervenční armáda, každou chvíli zde byla možnost krveprolití, eventuelní zavedení vojenského okupačního režimu či hrozba občanské války. K tomu všemu existovala možnost, že by se představitelé reformního hnutí nemuseli vrátit domů. Nakonec tato jednání vyústila v tzv. „Moskevský protokol“, jenž byl zařazen do série tří diktátů, které v průběhu 20. století postihly československý národ (Mnichov 1938; Březen 1939; Srpen 1968).

6.3 Oběti Okupace

Přestože sovětské vedení nepočítalo s většími vojenskými akcemi, vyžádala si srpnová intervence v prvních i následujících dnech nemalé škody na majetku a národním hospodářství, ale především a hlavně těžké újmy na zdraví a obrovské ztráty na životech československých občanů.²²⁵ Již 21. srpna došlo na řadě míst Československa k mnoha obětem na životech a vážným zraněním obyvatelstva. Patrně největší ztráty způsobilo střetnutí neozbrojeného davu s vojskem varšavské pětky u budovy Československého rozhlasu v Praze, kde bylo zraněno 52 osob, 12 usmrceno výbuchem munice a 3 lidé zastřeleni.²²⁶ Avšak ztráty nebyly hlášeny jen z metropole, ale i z jiných měst – například Liberce, Ústí nad Labem, Jičína, Českých Budějovic, Brna, Bratislavy,

²²⁴ BENČÍK, *V chapadlech kremelské chobotnice*, s. 155.

²²⁵ FAJMON, Hynek, *Sovětská okupace Československa a její oběti*, Brno 2005, s. 29.

²²⁶ Tamtéž, s. 36.

Košic. Jen v prvních dnech okupace byly zraněny desítky osob. Jednalo se o lehká i vážná zranění, na jejichž následky mnoho lidí zemřelo.²²⁷

K nejzávažnějším činům spáchaným na československém civilním obyvatelstvu okupačními vojsky patřily útoky, jež ohrožovaly jejich životy a zdraví. K zabití či zranění civilistů docházelo z velké části vojenskými vozidly (jednalo se o oběti dopravních nehod, jejichž usmrcení či zranění bylo zapříčiněno hrubým porušováním pravidel silničního provozu samotnými vojáky cizích armád)²²⁸ anebo střelbou (při projevu odporu civilistů). V důsledku ozbrojené intervence utrpěla Československá socialistická republika také materiální škody, které byly způsobeny jednak institucím a organizacím, ale také soukromým osobám. Nejvíce poškozena byla prostranství a veřejné komunikace.²²⁹

Celkově měla okupace Československa v roce 1968 na svědomí 108 mrtvých, stovky lehce a 500 těžce zraněných.²³⁰ Rovněž nelze vyloučit psychickou újmu převážné části československých obyvatel a prvotní šok, jemuž byli v srpnových dnech vystaveni. Okupace Československa trvala dlouhých 21 let. Není pochyb o tom, že se jednalo o nejdramatičtější událost poválečného období, jež zasáhla do života každého jedince a ovlivnila jej na řadu let následujících.

²²⁷ BÁRTA, Milan, CVRČEK, Lukáš, KOŠICKÝ, Patrik, SOMMER, Vítězslav, *Oběti okupace. Československo 21. 8. –31. 12. 1968*, Praha 2008, s. 7.

²²⁸ FAJMON, s. 37.

BÁRTA, CVRČEK, KOŠICKÝ, SOMMER, s. 113.

²²⁹ FAJMON, s. 39.

²³⁰ BÁRTA, CVRČEK, KOŠICKÝ, SOMMER, s. 7.

7. ZÁVĚR

Osm měsíců československého obrodného procesu nedozrálo svého konce, jelikož v průběhu vývoje bylo přerušeno vojenským zásahem pěti koaličních států v čele se Sovětským svazem. „*Právě demokracie, demokratizace veřejného života a života strany – to bylo to, co se stalo trnem v oku našim “spojencům”.*²³¹ Čím větší podporu získávala Komunistická strana Československa pro své reformní hnutí, tím více narážela na odpor a neporozumění nejvyšších představitelů pěti socialistických států. Reformisté byli vystaveni neustálému tlaku, přičemž byli nuceni opakovaně obhajovat své postoje před Moskvou a přesvědčovat ji, že jim jde opravdu o nastolení socialismu s demokratickými a humanistickými prvky vyplývajícími z tradic obou národů.²³² Nezbyvalo nic jiného, než doufat, že druhá strana dojde pochopení. Avšak tento postoj byl spíše naivní než reálný.

Intervenční vstup vojsk varšavské pětky znemožnil prosazení humanističtější politiky socialismu s lidskou tváří a postaral se o to, aby nebyla možná náprava toho, čeho se sami komunisté na společnosti dopustili. Ovšem i pod hrozbou intervenčních sil byli občané Československa ochotni nadále bojovat za ideály Pražského jara. Vojenské převaze šli vstříc odvážnými gesty a činy. Vzhledem k tomu, že vojenský odpor nepřipadal v úvahu, jelikož by byl zcela jistě utopen v krvi, byly pořádány neorganizované akce civilního odporu odehrávajícího se především v ulicích měst a obcí Československa. Jelikož českoslovenští občané „*...neváhali nasazovat své životy za obranu svých ideálů*

²³¹ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, HÁJEK, KURAL, MENCL, s. 223.

²³² Tamtéž, s. 223–224.

a státu²³³ měla srpnová okupace na svědomí mnoho obětí, ať se již jednalo o lehká nebo těžká zranění či úmrtí.

Vynucením podpisu potupného Moskevského protokolu a návratem československé delegace do vlasti byly ukončeny nadějně měsíce Pražského jara, v němž byla spatřovaná tolik toužebná svoboda. Pražské jaro představovalo jednak převratný pokus o reformu, ale i postupný rozklad socialismu, který byl završen pádem režimu roku 1989. Dubčekovo reformní vedení si i přes přijetí Moskevského protokolu zachovalo podporu a sympatie československého lidu. Na druhou stranu Moskva získala neomezenou kontrolu a možnost ovlivňovat každodenní život československé veřejnosti, k čemuž jí jako nástroj případného zastrahování posloužila okupační vojska.

Srpnový zásah zpochybnil suverenitu Československa, „...stal se zdrojem hluboké celospolečenské frustrace, zpochybnil ideály a praxi socialismu, odcizil znormalizovanou KSČ lidu a založil negativní zlom v československo-sovětských vztazích“.²³⁴ Polednová politika byla nahrazena érou Gustava Husáka, s nímž je spojováno období normalizace. „Na 80 000 vojáků Střední skupiny vojsk v Československu pak více jak dvacet let důsledně hlídalo respektování zájmů Moskvy a bylo připraveno zmařit jakýkoliv další pokus o „vybočení“ Československa ze sovětského bloku.“²³⁵ Avšak to není již předmětem této bakalářské práce.

²³³ KALOUS, Jan, *Paralela srpna 1968 a srpna 1969 (rozdílná historická a politická zkušenost)*. In: Odkaz Pražského jara pro současnost a budoucnost. Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice 2008, s. 62.

²³⁴ BENČÍK, DOMAŇSKÝ, s. 129.

²³⁵ BENČÍK, *Operace „Dunaj“*, s. 187.

8. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Literatura

BÁRTA, Milan, CVRČEK, Lukáš, KOŠICKÝ, Patrik, SOMMER, Vítězslav, *Oběti okupace. Československo 21. 8.–31. 12. 1968*, Praha 2008.

BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, *21. srpen 1968*, Praha 1990.

BENČÍK, Antonín, DOMAŇSKÝ, Josef, HÁJEK, Jiří, KURAL, Václav, MENCL, Vojtěch, *Osm měsíců Pražského jara 1968*, Praha 1991.

BENČÍK, Antonín, *Operace „Dunaj“. Vojáci a Pražské jaro 1968*, Praha 1994.

BENČÍK, Antonín, PAULÍK, Jan, PECKA, Jindřich, *Vojenské otázky československé reformy 1967–1970. Srpen 1968 – květen 1971*, Praha – Brno 1999.

BENČÍK, Antonín, *Rekviem za Pražské jaro*, Třebíč 1998.

BENČÍK, Antonín, *V chapadlech kremelské chobotnice*, Praha 2007.

DIENSTBIER, Jiří, LÁNSKÝ, Karel, ŠILHÁN, Věněk, ŠIMON, Bohumil, *Srpen 1968*, Praha 1990.

DOLISTA, Josef, PÁNA, Lubomír, *Odkaz Pražského jara pro současnost a budoucnost*, České Budějovice 2008.

FAJMON, Hynek, *Sovětská okupace Československa a její oběti*, Brno 2005.

FELCMAN, Ondřej, MERVART, Jan, *Rok 1968 v poválečných dějinách Československa. Edice dokumentů*, Hradec Králové 2006.

KOUDELKA, Josef, *Invaze 68*, Praha 2008.

MLYNÁŘ, Zdeněk, *Mráz přichází z Kremli*, Praha 1990.

PAUER, Jan, Praha 1968. *Vpád Varšavské smlouvy. Pozadí – plánování – provedení*, Praha 2004.

PECKA, Jiří, *Spontánní projevy Pražského jara 1968–1969*, Brno 1993.

POVOLNÝ, Daniel, *Vojenské řešení. I. Invaze armád Varšavské smlouvy*, Praha 2008.

POVOLNÝ, Daniel, *Vojenské řešení Pražského jara 1968. II. Československá lidová armáda v srpnu 1968*, Praha 2010.

SÍGL, Miroslav, *Události pravdy, zrady a nadějí (1967–1971)*, Třebíč 2009.

VANČURA, Jiří, *Naděje a zklamání. Pražské jaro 1968*, Praha 1990.

Periodika

JANÁČEK, František, MICHÁLKOVÁ, Marie, *Příběh zvacího dopisu*. In: *Soudobé dějiny*, 1993/94, 1, s. 87–101.

Literární listy. Týdeník svazu čs. spisovatelů. Literární noviny, červen 1968.

Literární noviny. Týdeník svazu československých spisovatelů, červenec 1967.

PECKA, Jiří, *Záznam telefonického rozhovoru L. Brežněva s A. Dubčekem 13. 8. 1968*. In: *Soudobé dějiny*, 1993/94, roč. I., č. 4/5, s. 577-590.

Rudé právo, leden-srpen 1968.

Svobodné slovo, leden-srpen 1968.

Audiovizuální záznamy

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Dramatické čtvrt hodina kolem 7.00, očekává se obsazení rozhlasu*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Mimořádné zprávy v 1.55, Provolání „Všemu lidu ČSSR“*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Prohlášení pracovníků rozhlasu vyslovující podporu Dubčekovi*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *První informace o blížících se tancích k budově rozhlasu v Praze*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *První informace o okupaci*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Rozhlas popírá, že by okupační vojska přicházela na československou žádost*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Upozornění na vysílání ilegální okupační vysílačky Vltava*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Úvodní část projevu A. Dubčeka po jeho návratu z Moskvy*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Vysílání v 6.41, výzva svolávající členy předsednictva parlamentu k zasedání*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Výzva občanům před rozhlasem, aby se rozešli. Hlasitá střelba*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Výzvy občanům aby nestavěli barikády. První informace o srážkách*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Vzkaz A. Dubčeka. První výzva ke svolání mimořádného sjezdu KSČ*, Praha 2007.

Český rozhlas [zvukový záznam na CD], *Zprávy o sovětských dezinformacích. Prohlášení pražské organizace KSČ*, Praha 2007.

Internet

<http://www.68.usd.cas.cz>

<http://www.abscr.cz/>

<http://www.rozhlas.cz/historie/1968>

<http://archiv.ucl.cas.cz/>

<http://www.ustrcr.cz/>

<http://www.ustrcr.cz/cs/srpen-1968>

9. RESUMÉ

This bachelor's thesis deals with the occupation of Czechoslovakia implemented in August 1968, five coalition troops of the Warsaw Pact. Since the intervention of the Warsaw Pact was preceded by a series of events, this part of the work is devoted to this issue. After a brief analysis of these causes, the main focus has been the occupation - thus, from planning operations "Danube" after its implementation. The main part reflects the chronological development of the invasion from military and political preparations for launch - transition intervention troops, occupation of Czechoslovak cities and towns and strategic locations. A significant part focuses on the reaction of the Czechoslovak public. The conclusion of this thesis are negotiations between the Czechoslovak and Soviet leaders that resulted in the so-called Moscow Protocol and its evaluation.